

Emperyalizmin Bolşevik Devrimi Perspektifinden Liberal ve Marksist-Leninist Yorumu

Liberal and Marxist-Leninist Explication of Imperialism from the Perspective of the Bolshevik Revolution

Hamit ÖZMAN

Dr. Öğr. Üyesi, Ege Üniversitesi Türk Dünyası Araştırmaları Enstitüsü T. D. Sosyal, Ekonomik ve Siyasal İlişkiler Anabilim Dalı, hamit.ozman@ege.edu.tr, ORCID: 0000-0002-2637-2414

Özet

Bu çalışmada Marx, Lenin ve liberal ekolden Hayek'in konu hakkında birinci elden yazdıkları eserler incelenmiş olup çalışmanın odak noktasını, klasik ve modern emperyalizm olgularına yönelik yazarların iktisadi ve siyasal bakış açıları oluşturmaktadır. Bu kapsamda Bolşevik Devrimi, liberal ve sosyalist ideolojinin keskin bir şekilde kamplara ayrıldığı bir zaman dilimi olması nedeniyle, çalışmada temel dayanak noktası olarak belirlenmiş ve mercek altına alınmıştır. Bu çalışmanın temel tezlerini şu tespitler oluşturmaktadır: Modern emperyalizm, artık 18. ve 19. yy.' da olduğu gibi görünür bir şekilde toprak kazanımı yoluyla değil; yoğunlaşma (tekelleşme) ve finansal sermaye aracılığı ile hâkim paradigmasını korumaktadır. Neo-liberalizm, zamanın ruhu ile kendiliğinden değil; kurumsallaşma ile ortaya çıkmıştır. Nitekim 20. ve 21. yy.' da neo-liberalizm ürünü olan Dünya Ticaret Örgütü, IMF, Dünya Bankası gibi uluslararası kurumsal örgütler, bu "görünmez imparatorlukların" varlıklarını sürdürmesinde önemli rol oynamaktadır. Bu çalışma kapsamında varılan ve vurgulanmak istenen bir diğer husus ise şu şekilde ifade edilebilir: Her ne kadar varlığı son derece elzem olan demokrasi kavramı, kapitalizmin ürettiği bir olgu olsa da sömürüye dayalı saf kapitalist bir demokrasi anlayışı, bu iki kavram arasındaki bağları giderek zayıflatmaktadır. Sonuç olarak, kapitalizmin demokratikleşmesi, tarihsel süreçte yeterince mümkün olamasa da etik kodlara sahip liberal ideoloji çatı altında gelişen kurumsal bir demokrasi kültürü, yeni tip emperyalist hedeflerden kendini soyutlamış, sürdürülebilir bir kapitalizm yaratabilir.

Anahtar kelimeler: Klasik ve modern emperyalizm, Bolşevik Devrimi, liberalizm, Marksist-Leninist ideoloji, tekelleşme

Abstract

The first-hand works by neo-liberal economist by Hayek, Marx, and Lenin on the subject have been examined in this study. The focus of the study is on the economic and political perspectives on the phenomena of classical and modern imperialism. In this context, the Bolshevik Revolution has been determined as the main reference point and analyzed since it was a period when liberal and socialist ideologies sharply divided into camps. The main theses of this study are as follows: Modern imperialism no longer maintains its dominant paradigm through territorial acquisition as it did in the 18th and 19th centuries, but rather through concentration (monopolization) and financial capital. Neoliberalism did not emerge spontaneously with the spirit of the times but rather through institutionalization. Indeed, international organizations such as the World Bank, the International Monetary Fund, and the World Trade Organization, which are products of neoliberalism in the 20th

and 21st centuries, play a significant role in maintaining the existence of these "invisible empires." Another point reached and emphasized in this study can be expressed as follows: Although the concept of "democracy," which is essential to existence, is a product of capitalism, a pure capitalist democracy based on exploitation weakens the ties between these two concepts. As a result, an institutionalized democracy culture based on the ethical codes of liberal ideology can create sustainable capitalism that is isolated from new types of imperialism although democratization of capitalism has not been possible in the historical process.

Keywords: *Classical and modern imperialism, Bolshevik Revolution, liberalism, Marxist-Leninist Ideology, monopolization*

Fransız Devrimi ile Avrupa’da feodalite ağır bir yara almış ve burjuvazi, iktidarı ele geçirmiştir. Bu dönüşümde feodalizm karşıtı Napolyon’un askeri başarılarının da payı oldukça büyüktür. Fakat 1815 yılında yirmi yılı aşkın süre devam eden savaşların sonucunda¹ ‘Waterloo Muharebesi’ ile Napolyon büyük bir yenilgiye uğramış; bunun sonucunda aynı yıl, mutlak monarşinin geri gelmesini isteyen emperyalist Avrupa devletleri (İngiltere, Rusya, Prusya, Avusturya-Macaristan) kendi aralarında ‘Viyan Mutabakatını’ imzalamışlardır. Fakat Rus Çarı I. Petro’nun emperyalist emelleri nedeniyle yaklaşık kırk yıl süren çatışmasızlık dönemi son bulmuştur. Kırım Savaşı ile başlayan bu süreç ve sonrasında alınan askeri yenilgiler neticesinde Rus Çarlığı zayıflamış ve ülke içerisinde toplumsal, siyasi isyanlar çıkmıştır. Bu isyanlar sonucunda Rusya’da iki aşamalı olarak devrim gerçekleşmiştir.

Verilen söz konusu tarihsel arka plan ışığında, feodal yapının Fransız İhtilali’nden sonra aslında tamamen kaybolmadığı ve yaşamını sürdürmek için İngiltere, Fransa, Rusya gibi ülkelerde yeni arayışlara (emperyalist emeller) girdiği görülmektedir. Emperyalizm, diğer bir adıyla yayılcılık², bir imparatorluğun veya ulusun egemenliğini, otoritesini politik ve ekonomik kontrolü elde ederek yabancı ülkeler üzerinde genişletme ve elinde tutma politikası olup bu kavram 1850’lerde itibaren ortaya çıkmıştır. İmparatorluklar döneminde ortaya çıkan ve bu süreçten beslenen emperyalizm, sonrasında kendisini oluşturan bu düzenin aynı zamanda en önemli tehdit unsurlarından biri haline dönüşmüştür. Marksist anlayışta emperyalizm kavramı, kapitalizm ile eş anlamlı kullanılmaya başlanmıştır. Hatta Lenin, emperyalizmi, ‘kapitalizmin en üst aşaması’ olarak tanımlamaktadır. Sosyalizm ve liberalizmi temsil eden iki kültür arasında emperyalizm kavramına farklı açılardan yaklaşım söz konusudur. Rus ekolü bu kavrama daha çok iktisadi bir olgu olarak bakar iken, Batı medeniyeti bu olguyu politik bir fenomen olarak değerlendirmektedir. Bu

¹ Napolyon’a karşı verilen mücadelede II. Koalisyon’da Osmanlı Devleti de yer almış fakat diğerler koalisyonlara katılmamıştır. Hatta II. Koalisyon’a katıldığı için Viyana Kongresi’ne Avusturya-Macaristan’dan katılması için talep gelmiş fakat bu talep Osmanlı Devleti tarafından bazı siyasi çekinceler nedeniyle reddedilmiştir.

² İngiltere için sömürgecilik tarihi 1600 yılında Doğu Hindistan şirketinin kurulmasına kadar gider.

türlerinin yanı sıra askeri ve kültürel emperyalizmden de söz edebilmek mümkündür (Gudova, 2018, s. 489).

Bolşevik Devrimi'nin rüzgârıyla komünist ve sosyalist düşüncelerin dünyaya yayılması karşısında, aynı dönemde başta Hayek olmak üzere neo-liberaller büyük bir mücadele vermiştir. Hayek, Leninist-Marksist ideolojiye karşı rasyonalist bir liberalizm yerine 'liberal radikalizmi' savunmuş ve Bolşevik Devrimi'ni getiren başarının 'ütopik olma cesareti' olduğunu vurgulamıştır. Kendisi, sosyalizmin teorik düzeyde enternasyonalist, Almanya ve Rusya örneklerinde olduğu üzere pratikte ise son derece nasyonalist olduğu düşünür. Bu noktada Stalin ve Troçki arasında da bir fikir ayrılığı söz konusudur. Troçki, sosyalizm boyutunda kalarak Komünizmin Rusya'dan Avrupa'ya doğru yayılarak evrensel bir boyut kazanmasını beklemeyi daha doğru bulurken, Stalin, Hayek'in de altını çizdiği üzere Komünizmin ülke sınırları içinde gücünü arttırması gerektiğini, bunun için dış dünyadaki gelişmeleri beklemenin anlamsız olduğunu savunmuştur (Hayek, 1916, s. 43-44).

Kapitalizm, yaşadığı birçok krize rağmen yaşamını sürdürmeye devam etmektedir. Bunu tam olarak nasıl başarabildiği ise kısmen gizemini sürdürmektedir; fakat kurduğu 'görünmez imparatorlukların' bazı yansımaları ise dikkatle bakıldığında fark edilebilmektedir. II. Dünya Savaşı'nın hemen ardından oluşturulan Uluslararası Para Fonu (IMF), Dünya Bankası gibi kuruluşlar ile yakın dönemde 1995 yılında kurulan Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) gibi uluslararası kuruluşlar bu misyonu gerçekleştirmede önemli role sahiptir. DTÖ'ye dönüşmeden önceki ismiyle Ticaret ve Gümrük Tarifeleri Genel Anlaşması (GATT) da yine 1948'den itibaren ticaretin serbest hale getirilmesi misyonunu üstlenmiştir. Yine, 1970'lerin başından itibaren gerçekleştirilen Davos Zirvesi de küresel politikaların hayata geçirilmesinde önemli rol oynamaktadır. Dünya ekonomisine yön veren bu yapılar, neo-liberalizmin kendiliğinden zamanın ruhu içinde ortaya çıkmadığının, belirli bir kurumsallaşma sonucu dünyada baskın hale geldiğini göstermektedir.

Günümüzde bu örgütlerin yanı sıra, neo-liberal düşünsel ve felsefi geleneği devam ettirmek üzere 'Mont Pelerin Topluluğu' da faaliyetlerine devam etmektedir. Bu topluluk Hayek tarafından kurulmuş olup geçmişte Hayek'in yanı sıra Friedman, Buchanan, Stigler gibi iktisatçıların ve ünlü siyasetçilerin, düşünürlerin de içinde yer aldığı bir gruptur. Söz konusu iktisatçıların hepsinin Nobel Ekonomi ödülü alması ve bunun dışında gruba üye beş akademisyenin de yine Nobel Ekonomi ödülü alması, bu topluluğunu ve neo-liberal politikaların nüfuz alanını göstermesi bakımından dikkate değerdir. Yine bir başka önemli oluşum olan Fraser Enstitüsü'nün kurucu A. Fisher da bu süreçteki bir diğer önemli aktördür. Söz konusu düşünce kuruluşu, düzenli olarak tüm dünyadaki ülkelerin ekonomik özgürlük dereceleri ve bu alandaki gelişmeleri takip etmekte ve bunu 'ekonomik özgürlük' endeksi altında kamuoyuna açıklamaktadır. Bu

endekste temel beş ana başlık düzeyi söz konusu olup bunlar; devletin büyüklüğü, güçlü ve stabil bir para birimi, hukuk sistemi ve mülkiyet, uluslararası ticaret özgürlüğü ve son olarak kamu regülasyonlarıdır. Söz konusu endekste 1980 sonrasında genel itibariyle bir yükseliş söz konusudur. Endeks 0-10 aralığında değer almakta olup yüksek skor alan ülkelerde, kaynak dağıtımı daha yüksek bir oranda serbest piyasa aracılığı ile gerçekleşmektedir. İlk üçte sırasıyla Hong Kong (8,59), Singapur (8,48) ve İsviçre (8,37) bulunmakta olup seçili ülkelere ait endeks puanlarına tablo.1’de yer verilmiştir.165 ülkeden oluşan listenin son sıralarında ise Zimbabve (4,48), Sudan (4,21) ve Venezüella (3,32) bulunmaktadır.

Ülke	Endeks Puanı	Ülke	Endeks Puanı
ABD	7,97	Meksika	7,12
Japonya	7,82	Rusya	6,62
İngiltere	7,71	Türkiye	6,48
Almanya	7,65	Brezilya	6,33
G. Kore	7,42	Çin	6,27
Fransa	7,33	Arjantin	4,87

Tablo 1: Ekonomik Özgürlük Endeksi (2022)

(Kaynak: The Fraser Institute)

1. Amaç ve Yöntem

Çalışmada betimsel içerik analizi yöntemi kullanılmış olup bu kapsamda Hayek, Marx ve Lenin’in konu hakkında birinci elden yazdıkları eserler incelenmiştir. Betimsel içerik analizi, nitel verilerin yapılandırılmış ve sistemli bir şekilde analiz edilmesi, sonrasında ise yorumlanması için kullanılan bir yöntemdir. Analiz edilen metne derin bir şekilde nüfuz edilerek belirli bir olgunun kapsamlı bir anlayışını sağlamaya yardımcı olur. Bu metotta, önce analiz edilecek veri metinler toplanır ve ardından önemli tema ile kavramlar belirlenir. Diğer bir ifadeyle, ilk kaynaktan detaylı bir şekilde okunarak araştırmanın konusuna uygun olan metin içerikleri toplanır ve yapılan nitel çalışmalar sonucunda metinler derinlemesine incelenerek analiz edilir. Yöntemin sistematığına uygun olacak şekilde konu ile ilgili literatür, öncelikle emperyalizmin tarihçesine ilişkin farklı bakış açılarının sunulması şeklinde aktarılmıştır. Sonrasında Marx, Lenin ve Hayek’in sömürgeleştirme, yayılcılık hakkındaki farklı görüşleri, emperyalizm teması ve kapitalizm, liberalizm, Marksizm, sosyalizm kavramları seçilerek kategori haline getirilmiş ve karşılaştırmalı olarak incelenmiştir. Çalışmada farklı iktisadi ideolojilere sahip bu üç önemli yazarın temel eserlerinden yola çıkılarak emperyalizm temasına ilişkin farklı bakış açılarının ortaya konulması amaçlanmaktadır. Çalışmanın bir diğer hedefi ise emperyalizmin tarihsel süreç içindeki gelişim aşamalarının ortaya konularak günümüzde varlığını ne şekilde/boyutta devam ettirebildiğini ve gelir

dağılımındaki iyileşmeyi de dikkate alan sürdürülebilir bir kapitalizmin mümkün olup olmadığına yönelik bir bakış açısı ortaya koyabilmektedir.

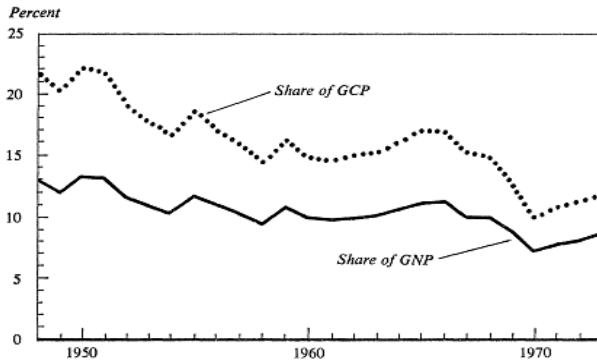
Çalışmada ayrıca ilk olarak Fransız filozof Jacques Derrida (1974) tarafından geliştirilen yapı söküm (deconstruction) tekniğinden de yararlanılmıştır. Yapı söküm tekniği, bir metin veya kültürel bağlam içinde mevcut olan baskın anlamları ve varsayımları sorgulamayı, böylece alternatif perspektifleri ve olasılıkları ortaya çıkarmayı amaçlayan bir eleştirel analiz yöntemidir. Dilin anlam yaratmak ve ifade etmek için kullanıldığı dilden ayrıştırılabileceği ön kabulüne dayanır. Ayrıca, okuyucuya daha aktif bir rol biçer ve bir metnin anlamının, yazarın yanı sıra okuyucunun önyargı ve sahip olduğu kültürel bağlam tarafından şekillenebildiği unsurları ortaya koymayı hedefler. Örneğin çalışmada da yer verildiği üzere Hayek'in kendini liberal olarak tanımlamasına rağmen muhafazakâr olmadığını ifade etmesi bu iki kavramın birbirine uzak olduğu izlenimi yaratsa da İngiltere'de 'Muhafazakâr (Conservative) Parti', liberalizm savunduğu ilkelerin çok önemli bir çoğunluğu savunan ve ülkede diğer ana akım parti olan (sermaye sahipleri yerine emekçi haklarına daha fazla sahip çıkan) 'İşçi (Labour) Partisi'ne muhalif bir ideolojiye sahiptir. Benzer durum yine çalışmada sıklıkla vurgulanan 'kapitalist' kavramı için de geçerlidir. Farklı yazarlar, ideolojiler ve hatta dönemler için bu kavram çok farklı anlamlarda kullanılabilmekte ya da okurlar tarafından farklı şekilde algılanabilmektedir. 17. ve hatta 18. yüzyılda birçok yazar tarafından kapitalist denildiğinde kavramsal olarak olumsuz anlamda zengin sınıfı ima edilirken 19. yy.'ın ortalarından itibaren ise 'kapitalizm' kavramı ekonomik büyüme ve kalkınmada temel itici güç olarak övülmüş ve birçok iktisatçı tarafından bir kurtuluş reçetesi olarak sunulmuştur. 17. yy.'da kapitalist olarak betimlenen biri kendini dış ticarete sıkı denetimi savunan bir iktisadi ekol olan Merkantilizm'in bir üyesi olarak da görebilirken özellikle A.Smith ve sonraki klasik iktisatçıların ortaya koyduğu fikirler neticesinde 19. yy.'daki bir 'kapitalist'in kendini Merkantilist bir çizgide görmesi pek olası değildir.

2. Emperyalizmin Aşamaları

Emperyalizm, bir ulusun diğer ulusları ekonomik, siyasi, askeri veya kültürel yönden kontrol etme veya hâkim olma girişimidir. Emperyalizmin ekonomik bir olgu olarak değerlendirilmesi Marx ile başlamış olup politik olarak değerlendirilmesi ise daha eskilere dayanır; nitekim politik anlamda emperyalizm Roma İmparatorluğu'na kadar giden daha uzun bir tarihsel yelpazeye sahiptir. Emperyalizm diğer bir ifade ile sömürgeciliğin tarihi 15. yy.'ın sonlarından itibaren Portekiz ve İspanya ile başlar, fakat emperyalizm kavramının kullanımı 18. yy.'ın ortalarından itibaren Avrupa ülkeleri (başta Portekiz, İspanya, İngiltere, Fransa, Hollanda olmak üzere), Amerika, Asya, Afrika ve Okyanusya'daki topraklar üzerinde 20. yy.'ın ilk yarısına kadar sömürgecilik faaliyetleri yürüttüler. Diğer bir ifadeyle, bu dönemde birçok kıtada büyük

devletler tarafından yayılcı politikalar izlenmiş, hatta birçok ülke daha sonrasında yaşanan savaşlar sonucunda diğer büyük devletlerin egemenliği altına girmiştir. Örneğin, 1756-1763 döneminde İngiltere (+ Prusya) ve Fransa (+ Rusya ve Avusturya) arasında yedi yıl süren çatışmalar yaşanmış, bu savaştan yenik çıkan Fransa sonrasında başta Kuzey Amerika olmak üzere birçok sömürgesini kaybetmiştir. 19. yy.'da ise Almanya bu rekabete agresif bir oyuncu olarak dahil olmuştur. Emperyal devletlerin hegemonyasında varlıklarını sürdüren ülkeler kendilerine dayatılan dil, din ve kültürü benimsemek zorunda kalmakla birlikte aynı zamanda kölelik ve yoksullukla yüzleştiler. Her ne kadar sanayi devrimi sonrasında emperyalizm, üçüncü sınıf ülkelere sanayileşme ve teknolojik gelişmeler konusunda kısmen katkı sağladı ise de bu katkı dezavantajları düşünüldüğünde oldukça küçük bir paya sahiptir.

Harvey (2003) yakın döneme odaklanarak iktisadi açıdan emperyalizmi klasik (1873'te başlayan) ve yeni dönem (1973'ten itibaren) olarak ikiye ayırmaktadır; bununla birlikte yazara göre her iki dönemin de ortak özellikleri bulunmaktadır. Uzun bir süre devam eden varlık balonu, sermaye birikimi ve sonrasında yaşanan ekonomik bunalım, her iki dönemin de benzer nitelikleridir (aktaran Brenner, 2006, s. 94). Avrupa'da sendikalaşma sonucu artan emek maliyetleri, işletmelerin kârlarını azaltınca firmalar, işçi sınıfı hâkimiyetinin daha az ve ücret maliyetlerinin daha düşük olduğu pazarlara yönelmiştir. II. Dünya Savaşı'nın bitiminden itibaren 1970'lere kadar finansal olmayan şirketlerin kârlılıklarında ülke milli gelirine göre bir azalma söz konusudur (Bkz. Grafik 1). 1970'lerde biriken ve dar bir bölgeye sıkışan bu sermaye birikimi sonrasında ilk olarak 1980'lerin sonları ve 1990'lı yılların ilk yarısında Latin Amerika'da, 1990'ların ikinci yarısından itibaren ise Güneydoğu Asya'da, sermaye girişi ve yatırımları şeklinde kendini göstermiştir. İlginçtir ki bu sıcak portföy hareketleri ile gelen para, kârını maksimize edip bu bölgelerden ayrıldıktan sonra bu bölgelerde önemli ekonomik ve finansal krizler yaşanmıştır.

Grafik 1: Reel Firmaların Ülke Milli Geliri İçindeki Payı
(Kaynak: Official US Dept. of Commerce; akt: Nordhaus, 1974, s. 170)

Emperyalizmin ülkeden ülkeye ve tarihsel süreçte amaçları kısmen farklılık gösterse de temelde belirli noktalarda bir uzlaşma söz konusudur. Bu temel amaçlar, toprak kazanımı, askeri ve siyasi üstünlük, iktisadi kazanç, kültürel ve ideolojik hakimiyet olarak sayılabilir. Rogov (2010), emperyalizm ilk aşamada bir emperyal egemenlik biçimi şeklinde ortaya çıktığını fakat sonrasında saldırgan, yayılcı, yağmacı bir politikaya dönüştüğünü belirterek, böyle bir politika anlayışına sahip olan ülkelerin, imparatorluk olup olmamasından bağımsız olarak 'emperyalist' olarak adlandırıldığını ifade etmektedir. Her ne kadar Sovyetler, Rus Çarlığına ve Batı dünyasına yönelik eylemlerinde emperyalizmin karşısında bir tutum aldılar ise de sonrasında sosyalizmin fikrinin dünyaya yayılması için göstermiş oldukları çabalar ve müdahaleler düşünüldüğünde bu tanımlama bağlamında bir emperyalist politika yürüttükleri ifade edilebilir. Tarihsel açıdan incelendiğinde emperyalizmi, iki temel dönem şeklinde incelemek mümkündür: Bunlar ilk olarak 'sanayi devrimi öncesindeki imparatorlukların emperyalizmi' ikinci olarak ise dünya ekonomisi ile ilişkilendirilebilecek olan 'sömürge imparatorluklarının emperyalizmi'dir (Rogov, 2010, s. 266). Marx ise modern (yeni) emperyalizmi egemen bir sanayi burjuvazisinin ulaştığı çeşitli tarihsel aşamaların bir ifadesi olarak açıklar (aktaran Cain ve Hopkins, 1987, s. 10-11).

Piketty (2013), yatırımcıların getirisinin ekonomik büyüme oranını aşması halinde, servet eşitsizliğini kötüleştirceğini savunur. Jorda vd. (2019), 1870-2015 dönemine ilişkin olarak on altı gelişmiş ülkeyi analiz ettikleri çalışmalarında barış zamanında, varlık getirisinin (r), her zaman ülkelerin ekonomik büyüme oranından çok daha büyük olduğu sonucuna ulaşmışlardır (genel olarak büyümenin iki katı). Yazarlara göre, II. Dünya Savaşı öncesi dönemde (1870-1938), bu fark ortalama olarak %5 idi (I. Dünya Savaşı hariç). Bugün itibarıyla, bu fark, küresel mali krize yol açan yıllarda genişlemeden önce 1970'lerde %2'ye kadar gerilemesine rağmen, üst satırlarda da ifade edildiği üzere 1970'lerin ikinci yarısından itibaren başlayan yeni ekonomik emperyalizm politikaları neticesinde yeniden %3-4 gibi oranlara yükselmiştir. Kâr oranlarının gerilediği dönemlerde şirket birleşmeleri ve satın almaları yoluyla tekelleşmenin arttığı görülmektedir. Devlet, fazla üretimden ve kârdan ortaya çıkan artık değeri vergiler yoluyla 1950-1970 döneminde kısmen geri almıştır fakat 1980 sonrasında uygulanan neo-liberal politikalar neticesinde bu politika esnetilmiştir. Örneğin ABD'de söz konusu dönemde kurumlar vergisi oranı %50 düzeylerinde iken 1980'lerden itibaren bu oran düşürülmüştür; günümüzde ise bu ülkede kurumlar vergisi oranı %21 düzeyindedir.

'Tekelci kapitalizm', genel itibarıyla 1800'lü yılların son çeyreğinde ortaya çıkmış ve 1945 yılı sonrasında ise doruk noktasına ulaşmıştır. Lenin (1916) eserinde, birleşmeyi (yoğunlaşmayı), en yüksek gelişme düzeyine ulaşmış kapitalizmin temel unsurlarından biri olarak görür ve bu yoğunlaşmanın,

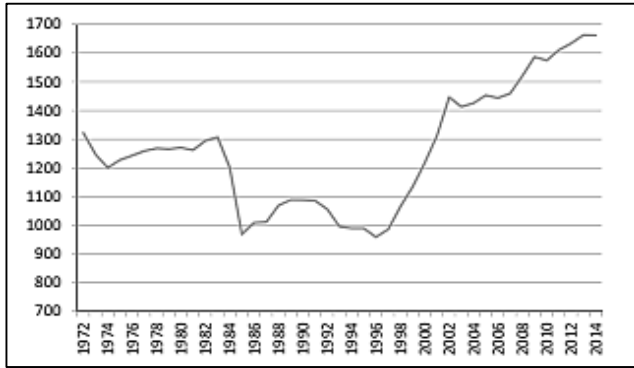
gelişmenin belli bir düzeyine ulaştığı zaman ‘tekel’e doğru evrileceğini belirtir (s. 24-26). Lenin (1916) tekellerin evrim sürecini şu şekilde sınıflandırır:

i. Erken Dönem: Serbest rekabetin gelişmesinin en yüksek noktaya eriştiği 1860-1880 yılları. Henüz tekelleşmenin ilk örnekleri söz konusudur.

ii. Büyüme Dönemi: 1873 bunalımından sonra, kartellerin önemli gelişme dönemi; böyle olmakla birlikte henüz istisna halinde ve geçici bir niteliktedirler.

iii. Olgunlaşma ve Yerleşme Dönemi: 19. yy.’ın sonundaki ilerleme ve 1900-1903 bunalımı; bu dönemde, karteller, baştanbaşa ekonomik yaşamın temellerinden biri haline geliyor. Kapitalizm, emperyalizme dönüşmüştür (s. 32).

Lenin’in 1900’lerin erken dönemine ilişkin gözlemlerini 21. yy. için incelenecek olur ise; benzer oligopolleşme ve tekelleşme eğiliminin 1900’lerin ilk dönemindeki kadar olmasa da, son 20-25 yılda yükselme trendinde olduğunu Grullon vd. (2019) çalışmalarında tespit etmişlerdir (s. 734-735). Yazarlar, ABD ürün pazarlarının doğasının, endüstrilerin çoğunda son yirmi yılda rekabeti zayıflatan yapısal bir değişim içinde bulunduğunu belirlemişlerdir. Çalışmanın bulgularından biri, kâr marjlarındaki artışın verimlilik artışından çok, artan pazar gücüyle ilgili olduğunu göstermesidir. Yazarlara göre ürün pazarı yoğunlaşmasında en büyük artışların görüldüğü sektörlerdeki firmalar, daha yüksek kâr marjları, pozitif daha yüksek hisse senedi getirileri etmişlerdir ve daha kârlı satın alma-birleşme anlaşmaları gerçekleştirmişlerdir. Bu durum pazar gücünün önemli bir değer kaynağı haline geldiğini gösteriyor. Yazarlar bu yoğunlaşmanın (tekelci eğilimin) artmasını temel olarak ABD’de anti-tröst yasalarının gevşek bir şekilde uygulanmasına bağlamaktadırlar.

Grafik 2: (HHI) Yoğunlaşma Endeksi (ABD Halka Açık Tüm Firmalar)

(Kaynak: Grullon vd., 2019, s. 702)

Yoğunlaşma oranını ve piyasadaki rekabet gücünü belirlemek üzere literatürde Herfindahl-Herschman Endeksi (HHI) endeksi kullanılmaktadır. Bu endeks 0-10.000 arasında bir değer alır. Regülâtörler şirket satın alma ve birleşmelerinde bu endeksi dikkate alır. 1500’den az değere sahip olan sektör,

rekabetçi bir pazar olarak değerlendirilir.1500-2500 arasındaki değerler orta dereceli yoğunlaşmanın olduğunu gösterir. 2500'ün üzerindeki değerler ise o sektörde yüksek yoğunlaşmanın / tekelci eğilimin olduğunu ifade eder.

Küresel sermaye hareketlerine bakılacak olur ise, uluslararası yatırım pozisyonları (bir ülkenin dış varlıkları ile dış yükümlülükleri arasındaki fark) incelendiğinde 1980'den itibaren dünyadaki en büyük kreditor devletin Japonya olduğu görülmektedir. Bu tarihten önce ise en büyük borç veren, ABD idi. 2021 itibariyle Japonya'nın net yatırım pozisyonu 3,4 trilyon \$ olup bu ülkeyi 3 trilyon \$ ile Almanya, 2,2 trilyon \$ ile Hong Kong, 2,1 trilyon \$ ile Çin izlemektedir. Hong Kong da Çin içerisine dâhil edildiğinde bu 3 ülkenin toplam pazar payı % 75 düzeyindedir (IMF, 2021).

Ülke	Rakam	Pay	Ülke	Rakam	Pay
Japonya	3.375	23,5%	Singapur	1.015	7,1%
Almanya	3.015	21,0%	Hollanda	959	6,7%
Hong Kong	2.160	15,1%	İsviçre	808	5,6%
Çin	2.140	14,9%	S. Arabistan	589	4,1%
Tayvan	1.370	9,6%	G. Kore	477	3,3%
Norveç	1.175	8,2%	Rusya	458	3,2%
Kanada	1.105	7,7%	Kalan	1.419	9,9%

Tablo 2: Uluslararası Yatırım Pozisyonu (Milyar \$, 2021)

(Kaynak: IMF, 2021)

3. Liberal, Marksist ve Sosyalist Sistemlerin Emperyalizm Kavramına Yaklaşımı

Lenin'in emperyalizm ile ilgili düşünce sisteminde, kendisinden sıklıkla yararlandığı J.A. Hobson'un konuya ilişkin görüşleri önem taşımaktadır. Fakat her iki yazar emperyalizmin bir tarihsel çağ mı yoksa bir sistem mi olduğu noktasında ayrışmaktadır. Hobson (1902), eserinde emperyalizmi eleştirirken bunu kapitalist sistemin unsurları içinde ilişkilendirerek bir revizyon ihtiyacına dair daha ılımlı bir portre çizmiş, Lenin ise emperyalizmin kapitalizmin bir ürünü olduğunu savunarak bu sistemin tamamen yok edilmesi gerektiğini savunmuştur. Yazar, emperyalizm olgusunu bir tarihsel çağ/süreç olarak ele almıştır. Marksist ve sosyalist bir ideolojiye sahip olmayan, sosyal-liberal olarak tanımlanabilecek Hobson eserinde emperyalizmin siyasal ve iktisadi unsurlarını ortaya koyarak ayrıntılı bir tasvir yapmakta ve liberal olmasına rağmen emperyalizmi eleştirmektedir. Emperyalizmin, İngiltere'nin demokratik kurumları, siyaseti, ekonomisi ve sosyolojisi üzerinde yarattığı bozulmalara vurgu yapan bu eser, yeni emperyalizm olgusunu farklı bir şekilde ele alan en kapsamlı çalışmalardan biridir. Yazar önceki yarım yüzyılın aksine, özellikle 1870'den 19.yy'ın sonuna kadarki süreçte başta İngiltere ve Fransa olmak üzere büyük Avrupalı devletlerin büyük bir genişleme sürecine girdikleri ve büyük toprak kazanımları elde

ettiklerini vurgular. Hobson, sömürgecilik hareketleri ile modern emperyalizmi birbirinden ayırır. Modern emperyalizmde iktisadi üstünlük kurabilmek için siyasi hegemonyasını kabul ettirmek amacıyla olan birbirine rakip ülkeler söz konusudur. Bu iktisadi unsurlar arasında ise mali çıkar ve yatırım çıkarları, ticari çıkarlardan üstündür. Diğer bir ifade ile sermaye sahibi, bu süreçte ticaret ile uğraşan tüccar sınıfının önüne geçmiştir. Hobson, 1883'de İngiliz sermayesinin yaklaşık % 15'i yabancı ülkelere yönelmiş olduğunu belirtirken 1915'te Lenin söz konusu oranın 2,5 kattan daha fazla miktarda arttırdığı belirtmektedir (Lenin, 1916, s. 150).

Lenin (1916), modern kapitalizm sürecinde bankaların rolünün oldukça dikkate alınması gerektiğini vurgulamaktadır: “Bankalar geliştikçe ve az sayıda kurumlar halinde yoğunlaştıkça, mütevazı araçlar olmaktan çıkıp, belli bir ülkenin ya da birçok ülkenin hammadde kaynaklarının ve üretim araçlarının çoğunu kapitalistlerin ve küçük patronların parasal sermayelerinin hemen hemen bütünü emirlerinde bulunduran muazzam tekeller haline gelirler” (s. 46)³. Lenin, finansal kredi sisteminin rolü hakkında Marx ile benzer düşünceye sahiptir. Marx, rekabet savaşının üretim ölçeği yoluyla metanın ucuzlatılması üzerinden olduğuna dikkat çekerek, bunun belirli bir zaman sonra büyük sermaye sahibi şirketlerin, küçükleri piyasadan uzaklaştırmasına neden olacağını belirtir. Kendisi, kredi sisteminin bu rekabette büyük firmalar lehine çalıştığını vurgular ve kredi sisteminin sermayenin merkezileşmesindeki (tekelleşmesindeki) rolünü şu sözlerle eleştirir: “Kapitalist üretimin çelişkili niteliğine dayanan sermayenin kendi kendini genişletmesi ancak belirli bir noktaya kadar gerçek serbest bir gelişmeye izin verir ve böylece, aslında sürekli olarak kredi sistemi ile yıkılması ve kopartılması gereken kaçınılmaz engeller ve bağlar yaratır. Dolayısıyla kredi sistemi, üretken güçlerin maddi gelişmelerini ve bir dünya piyasası kurulmasını hızlandırmaktadır.” (Marx, 1894, s. 27).

Marx, toprak kazanımına ve imparatorluk fikri üzerine dayalı ‘klasik emperyalizm’in, burjuva devrimi ile son bulduğunu ifade eder fakat burjuva düzeninin de ‘yeni emperyalist’ bir düzeni inşa ettiğini belirtir: “Burjuvazi bütün ulusları yok olup gitmemek için burjuvazinin üretim tarzını benimsemek zorunda bırakıyor; bütün ulusları kendisinin uygarlık dediği şeyi kabullenmek, yani burjuva olmak zorunda bırakıyor. Açıkçası burjuvazi kendi suretinde bir dünya yaratıyor. Burjuvazi nüfusu bir araya topladı, üretim araçlarını merkezileştirdi ve

³ Günümüzde de finans sektöründe önemli bir yoğunlaşma söz konusudur. Küresel 25 bankanın her birinin varlık büyüklükleri 1 trilyon \$'ın üzerindedir. 2019 sonu itibarıyla Fransız bankalarının toplam varlık büyüklüğü 7,4 trilyon \$, İngiltere'nin 6,8 trilyon \$, Almanya'nın 3,5 trilyon \$'dır. AB'nin üyelerinde Yunanistan'da ise bu rakam 250 milyar \$ düzeyindedir (Statista, 2020). Yine, günümüzde birçok ülkede banka varlıkları, ülke milli gelir düzeyinin üzerindedir. Örneğin Hong Kong (% 256), Çin (% 174), Japonya (% 157), İngiltere (% 131), İspanya (% 130), Fransa (% 113) bu ülkeler arasında sayılabilir. Buna karşın bazı ülkelerde ise bu oran % 100'ün altındadır. Almanya (% 91), Türkiye (% 73) ve ABD (% 62) bu gruba girmektedir (The Global Economy, 2018).

mülkiyeti birkaç elde yoğunlaştırdı. Bunun zorunlu sonucu siyasi merkezileşme oldu” (Marx ve Engels, 1848, s. 41-42). Ünlü filozof, burjuvazi düzeninin aynı zamanda proleter devrimin de tetikleyicisi olacağını savunmakta, işçilerin tüketilen bir nesne konumuna indirildiğini ve bu durumun yabancılaşma hissini de beraberinde getirdiğini düşünmektedir; dolayısıyla zamanı geldiğinde işçi devrimi evrimleşerek gerçekleşecektir. Bu durumu şu sözleri ile ifade eder:

Burjuva ilişkileri, üretici güçlerin yarattığı zenginliği kucaklayamayacak kadar dardır. Burjuvazinin feodalizmi yere çalarken kullandığı silahlar şimdi burjuvazinin kendisine çevrilmiştir. Ama burjuvazi kendisine ölüm getiren silahları geliştirmekle kalmamış, aynı zamanda bu silahları kullanacak insanları, modern işçileri, proleterleri yaratmıştır. Burjuva düzeninde işçiler, ticari mallar gibi bir metadılar ve bu yüzden de rekabetin yol açtığı bütün karışıklıkların, piyasada meydana gelen bütün dalgalanmaların etkisine açıktırlar... Makinenin bir uzantısı olup çıkmıştır işçi (Marx ve Engels, 1848, s. 44).

Bu noktada bir parantez açmak gerekirse, aslında klasik iktisadın kurucusu ve liberalizmin temsilcisi Smith, emek sömürsü ve ücret adaletsizliği konusunda katı bir tutuma sahip değildi. Yine klasik iktisadın bir diğer temsilcisi Mill de Smith ile benzer düşüncededeydi. İşgücü maliyetlerindeki azalmanın rekabet üstünlüğü getireceği düşüncesi ve ölçek ekonomisine dayalı bir iktisadi anlayış, daha ziyade neo-liberal ideolojinin bir perspektifidir. Nitekim Smith (1776/2006) sosyal ve etik unsurların iktisadi hayat üzerindeki etkisinin ve gerekliliğinin farkındaydı. Şu sözleri bu tespiti doğrular niteliktedir:

Halkın alt tabakaları durumundaki bir düzelme, topluluk için bir fayda mı, yoksa sakınca mı sayılmalıdır? Daha ilk bakışta bunun cevabı pek basit gözükmektedir... Büyük kısmın alın yazısını düzelten şey, bütün için, hiç de sakınca sayılamaz. Üyelerinin pek çoğu yoksul ve sefil olan bir topluluk, elbette mutlu olamaz. Sonra, halk topluluğunun, emeklerinin ürünü üzerinde, kendilerini iyi besleyip, giydirecek ve barındıracak kadar payları olması, adalet gereğidir (s. 86).

Marx, aynı eserinde “bir sınıfa ezebilmek için ona hiç değilse kölece varoluşunu güç bela sürdürebileceği koşulları sağlamak gerekir” diyerek geçmiş dönemlere ilişkin referanslar verir. Burjuva rejiminin ise bunu dahi yapamadığını belirterek açmazını vurgular: “Mevcut konjonktürde modern işçi, sanayinin ilerlemesiyle birlikte yükseleceği yerde her geçen gün kendi sınıfının koşullarının altına düşer... Burjuvazi yönetmekten âcizdir, çünkü kölesine bu kölelik koşullarında bir varoluşu bile sağlayamaz, çünkü kölesinin öyle bir duruma düşmesine yol açar ki kölesi onu besleyeceği yerde o kölesini beslemek zorunda kalır.” (Marx ve Engels, 1848, s. 50-51).

Marx’ın bu sözlerinin bugün için bir karşılığı var mı diye bakılacak olur ise işgücü içinde oldukça düşük ücretlere çalışanlar hala günümüzde önemli sayıdadır. Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO), dünyada istihdamdaki 3,3 milyar

işgücünün beşte birinin, ‘çalışan yoksulluğu’ sorunu ile yüzleşmek zorunda olduğunu ifade etmektedir.1850’lerden itibaren ‘çalışan yoksulluğu’ ekonomi yazınına girmiştir. “Çalışan yoksulluğu”, kavramı bir kişinin düşük ücretli işlerde çalışmasına rağmen yoksulluk sınırının altında bir gelire sahip olması durumunu ifade eder. Diğer bir ifade ile kişinin düşük ücretli işte çalışmasına rağmen temel ihtiyaçlarını karşılayacak kadar gelir elde edememesi olup satın alma gücü (SGP) paritesi ile günde 3,20 ABD dolarından düşük gelire sahip olan çalışanlar bu gruba girmektedir. Bu dönemde İngiltere’de sanayide çalışanların yaşadığı zorlukları anlatan ‘İngiltere’de Emekçi Sınıfın Durumu’ isimli eser, bu alan yazınının önde gelen türüdür. Makro ölçekte bakılacak olur ise yine 2000-2018 döneminde düşük gelir düzeyine sahip ülkelerde (SGP ile yıllık 1.700\$ altı) kişi başına düşen milli gelir sadece %1,8 düzeyinde artmıştır ve düşük gelirli ülkeler ile diğer ülke grupları arasındaki fark giderek artmaktadır. Bunun yanı sıra ulusal gelir içinde emeğin payı 2004- 2017 döneminde gerilemeye devam ederek %54 düzeyinde %51 seviyesine inmiştir (ILO, 2020, s. 12-14).

Lenin’e göre pre-kapitalizm, serbest rekabet sonucu ortaya çıkan kapitalizm ve borsa aracılığı ile tamamen yok olmaktadır. Yeni kapitalizm ise üretimin yoğunlaşması, bunun sonucu olarak tekellerin oluşumu ve sanayi ile bankaların karmaşık bir şekilde iç içe kaynaşması ile oluşmaktadır (Lenin,1916, s. 74). Benzer düşünceye Cain ve Hopkins (1987) de sahiptir. Yazarlara göre hizmetler ve finans sektörü, 1850-1945 döneminde Britanya’nın denizaşırı ülkelerdeki varlığında, endüstriden daha büyük bir etkiye sahipti ve 1850’den sonra, imalat üretimi yavaş büyüyerek dünya ticaretindeki payının gerilemesine neden olmuştur. 1870-1945 arasındaki dönemde en dinamik alan ise finans ve hizmet sektörü olmuştur. Yazarlar bu dönüşümü ‘centilmen kapitalizm’ ile açıklamaktadırlar. Centilmen kapitalizm, başlangıçta ticari tarıma dayalı olup sonrasında hizmetler ve finans kaynaklanan rant çıkarlarına dayanan bir kapitalizm türüdür. 19. yüzyılın son çeyreğinden itibaren İngiltere, emperyal gücünü yitirmeye başlamıştır, buna ilişkin geleneksel açıklama, İngiltere’nin artan endüstriyel zayıflığı hakkındaki varsayımlara dayanmaktadır. Finans ve ticari hizmetlerin hızlı evrimi genellikle bu bağlamda göz ardı edilmiştir. Yazarlara göre, eğer "yeni bir emperyalizm" varsa, bunu ne endüstriyel kapitalizmin gelişiminin ‘iç mantığında’ ne de yeni mülk edinmenin daha basit gerçeklerinde aramamak gerekir. 1850’den sonra öne çıkan ve 1914’ten sonra İngiltere’nin yurtdışındaki hedeflerini ilerletmeye devam eden mücadele ‘centilmence çıkarlar’ üzerine kurulu olup bu çıkarlar ise finans ve hizmet sektörü üzerinden gerçekleştirilmektedir. Böylece liberal iktisadi ekolün en büyük iki temsilcisi olan ve İngiltere (19. yy.’dan itibaren) ve ABD (20. yy.’dan itibaren) bu şekilde ‘görünmez imparatorlukların’ sürdürmeye devam etmektedir.

Bir ülke mali yönden ne kadar bir başka ülkeye bağlanır ise bu ülke anı zamanda borç aldığı ülkenin ticari sömürgesi haline gelir. Lenin’e (1916) göre

kapitalizmin en genel özelliği, parasal (mali/finansal) sermayeyi, sınai ya da üretken sermayeden ayırmasıdır. Bu kopuş geniş büyük bir ölçüğe ulaştığında, parasal sermayenin egemenliği veya diğer bir ifadeyle emperyalizm, kapitalizmin doruk noktasına çıkar. O'na göre "mali sermaye, ekonomik ve uluslararası ilişkilerde o denli önemli ve büyük bir güçtür ki, siyasal anlamda tam bağımsızlığa sahip devletlere bile boyun eğdirebilir; zaten eğdirmektedir de." (Lenin,1916, s. 123). Bu noktada eserinde Hilferding'in ünlü sözüne (mali-sermaye özgürlük değil, egemenlik ister) de yer verir ve şöyle devam eder:

Mali sermayenin bütün öbür sermaye çeşitlerinden üstünlüğü rantiyenin ve mali-oligarşinin egemenliği anlamını da taşır. Kapitalizm, kapitalizm olarak kaldıkça, sermaye fazlası, belli bir ülkede yığınların yaşam düzeyini yükseltmeye değil; dış ülkelere, geri kalmış ülkelere sermaye ihracı yoluyla bu kârları artırmaya yönelirler. Geri kalmış ülkelerde, kâr her zaman yüksektir; çünkü buralarda sermaye pek az, toprak fiyatı nispeten düşük, ücretler az, hammadde ucuzdur" (Lenin,1916 s.96). "I. Dünya Savaşı'ndan önce, başlıca üç ülke tarafından yabancı ülkelere yatırılan sermaye miktarı, 175-200 milyar Frank'ı buluyordu (İngiltere: 75-100 milyar; Fransa: 60 milyar; Almanya: 44 milyar) (Lenin, 1916, s.98). "İhraç edilmiş sermaye, ihraç edildiği ülkelerde, kapitalizmin gelişmesini etkiler ve hızlandırır (Lenin, 1916, s. 100).

Ekonomik çıkarların, siyasal çıkarları da şekillendirdiği düşünen Lenin (1916) bu fikrini "kapitalizmin bugünkü aşaması bize gösteriyor ki, kapitalist gruplar arasında, dünyanın ekonomik yönden paylaşılması esasına dayanan bazı ilişkiler doğmakta, buna koşut ve bağlı olarak da siyasal gruplar, devletler arasında, dünyanın toprak bakımından paylaşılması, sömürge savaşı esasına dayanan birtakım ilişkiler kurulmaktadır" sözleriyle temellendirmektedir. Lenin, kapitalizmin gücünü koruması ve yaşamını sürdürmesi için çok saldırgan bir şekilde 'yeni dünya'yı keşfe koyulduğunu ve bu agresif sömürgecilik politikası sonucunda dünyada artık sahibi olmayan toprak parçası kalmadığını belirterek artık bundan sonrası rekabetin ve mücadelenin yeni yerler keşfetmek üzerine değil, bu keşfedilen yerler üzerinde hak iddia etmek üzerine olacağını belirtir. Lenin'e (1916) göre "ilk kez olarak, dünya paylaşılmış bulunmaktadır, öyle ki, topraklar ilerde ancak yeniden paylaşma konusu olabilir; yani efendisi bulunmayan toprağa bir 'efendi'nin sahip olması yerine, toprak bir 'sahip'ten değerine geçebilir."

Yeni emperyalizm, mali ve yatırım çıkarlarının ticari çıkarlara egemen olduğu bir tür olup bu yönüyle büyük tek bir imparatorluk arzusunu içeren klasik emperyalizmden ayrılır. Tekel-öncesi kapitalizm (serbest piyasanın hâkim olduğu kapitalizm) gelişme sınırına 1860-1870 yılları arasında varmıştır. Lenin'e (1916) göre, kapitalizmin tekelci evresine diğer bir ifade ile parasal sermaye evresine dönüşümü ile sömürgecilik faaliyetlerinin yoğunluğu ile doğrudan ilintilidir. Örneğin İngiltere'de serbest piyasa gücünün zirvesinde olduğu dönem

arasında (1840-1860) bu ülkedeki burjuva sınıfa ait olan idareciler yayılmacılık politikasına karşı negatif bir tutuma sahipti. Cecil Rhodes'e göre ise durum farklıydı: “Her zaman söylerim, imparatorluk bir mide (açlık) sorunudur. İç savaştan kaçınmak istiyorsanız, emperyalist olmak zorundasınız” (aktaran Lenin, 1916, s. 119-120). Benzer şekilde, ünlü politikacıya göre, Chamberlain de Rhodes ile aynı fikirdeydi ve emperyalizmi, rasyonel, reel ve iktisadi açılardan hararetle savunmaktaydı. Nihayetinde Rhodes ve Chamberlain’in görüşleri İngiliz siyasetine egemen oldu ve oldukça kısa bir zaman dilimi içerisinde çok hızlı bir sömürgecilik yarışı başladı. Lenin (1916), bu yarışı şöyle ifade etmektedir: “Üç büyük gücün 1876’da hiç sömürgesi yoktu; bir dördüncüsünün, Fransa’nın ise sömürgesi yok denecek kadar azdı. 1914’te, bu dört devlet, 14,1 milyon kilometre karelik sömürgeye sahipti.”

Lenin’e göre her ne kadar emperyalizm, kapitalizmin bir parçası olarak büyüyüp gelişmişse de kapitalizmin emperyalist bir form alması, gelişiminin doruk noktasında mümkün olmuştur. Bu noktada birbirini besleyen bu ilişkinin aynı zamanda birbiri ile çelişen paradoksal boyutlarına da şu sözlerle vurgu yapmıştır:

Serbest rekabet, kapitalizmin ve genel olarak meta üretiminin temel niteliğidir; tekel ise serbest rekabetin tam karşısı oluyor. Tekeller, kendisinden çıkmış oldukları serbest rekabeti yok etmiyor, onun üstünde ve yanında var olmaktadır. Tekel, kapitalizmden daha yüksek bir düzene geçiştir. Diğer bir ifadeyle, emperyalizm, kapitalizmin kaçınılmaz bir şekilde tekelci aşaması, özel bir evresidir (Lenin, 1916, s. 132-133).

Lenin, “emperyalizm, günümüz kapitalizmidir; kapitalizmin gelişmesi kaçınılmaz ve ilericidir, öyleyse emperyalizm de ilericidir” çıkarımını tamamen reddeder ve şöyle der:

Emperyalizm, çağdaş kapitalizm değildir; yalnızca, onun politikasının biçimlerinden biridir ve biz bu emperyalizme karşı savaşım verebiliriz, vermeliyiz de... Yeni emperyalizm, az sayıda ülkede 100-150 milyar Frank’ı bulan büyük bir nakdi-sermaye birikimidir. Bence, emperyalist yükselişin ekonomik temelini tamamıyla bu olay oluşturmaktadır. Alacaklının borçluya bağlılığı, satıcının alıcıya bağlılığından daha sıkıdır (Lenin, 1916, s. 148-152).

Günümüzde ‘yeni emperyalizm’ kapitalist ülkelerin artan kârlılıkları ve birikimlerini desteklemek üzere dünyadaki geri kalmış ya da gelişmekte olan ülkesinde yerel kültürel ve ekonomik değerleri, doğal kaynakları sömürmektedir. Elbette ki ülke içindeki gelir dağılımı bozuklukları da önemlidir; ama bugün dünyada yaşanan gelir adaletsizliği probleminde en büyük sorunların başında, ülkeler arasındaki gelir uçurumu gelmektedir ve bu durum daha kritik bir hal almaya doğru evirilmektedir. Burjuvazinin iktidarı ele geçirmesi, öncelikle feodal devletlerin egemen olduğu topraklara yönelmesi ile mümkün olabilmiştir. Emperyalizm, sömürgecilik politikası aracılığı ile yurtdışı piyasalara

burjuvazinin mal üretim satmasına, aşırı birikmiş olan sermayenin bu dış ülkelere gidebilmesine olanak sağlamıştır. Klasik emperyalizmin ürettiği yeni emperyalizm bir süre sonra burjuva sınıfın feodaliteyi yıkmasına ve iktidara gelmesine neden olmuştur. Diğer bir ifadeyle, klasik emperyalist (imparatorluk) ülkü, bir süre sonra kendi sonunu hazırlayacak olan yeni bir emperyalist anlayışın oluşumuna zemin hazırlamıştır.

Gelecekte bu yeni kapitalizmin nereye doğru evrileceği önemli bir soru işaretidir. Harvey (2005) bunu şu şekilde tanımlamaktadır: “Şu an, dalgalanma ve belirsizliklerle dolu olabilir; ama aynı zamanda bu, beklenmedik ve potansiyel ile dolu bir an olduğu anlamına gelir. Bu noktada tarihsel süreçleri ve dönüm noktalarını analiz edebilmek geleceğe dair kesinlik taşımaya da öngörü yapabilme becerimizi arttırabilir. Nitekim “geleceği kestirecek tek akıl geçmişte yatar.”

Lenin, Marksizm’i 19. yy.’da Alman felsefesi, İngiliz politik ekonomisi ve Fransız sosyalizminin uyumlu bir birleşimi olarak nitelendirir. O’na göre Marksizm hem sosyal, iktisadi ve siyasal alanda tahliller yapmanın hem de bu analizleri kolektif bir eyleme dönüştürmenin araçlarını sunmuştur. Marx, büyük çaplı toplumsal dönüşümlerin boşlukta gerçekleşmediğinin farkındaydı; bunun için gerekli koşulların öncesinde oluşmuş olması gerekiyordu. Marx, devrimin, kapitalizmin kaçınılmaz bir sonucu olarak doğal gelişim şeklinde işçi sınıfının bilinçlenip ayaklanması sonucu gerçekleşeceğini düşünmüş olmasına karşın Rusya’daki ‘Bolşevik Devrimi’ bu koşullar altında gerçekleşmemiştir. Devrim sırasında halkın büyük bir kısmı köylülere oluşmakta olup, okur-yazarlık oranı da düşük seviyelerdeydi. Bunun yanı sıra her ne kadar sanayide kısmen gelişim göstermiş olsa da Rus ekonomisi pre-kapitalist bir dönemdeydi.

Rus devrimi sonucunda Marx’ın teorisi artık pratik karşılığını bulmuş; Sovyet Rusya’sında uygulanma alanı edinmiştir. Komünizm ve genel olarak sosyalizm, doğasında tehlikeleri de beraberinde barındırmaktadır; sınıfsız bir toplum ülküsü ile çıkılan yolda, halkın desteği ile yeni gelen iktidar, yaşadığı güç zehirlenmesi ile yeni sınıflar yaratmakta ve devleti daha da merkezi bir hale getirip otoriterleştirebilmektedir. Nitekim Fransız İhtilali’nin ardından 1793-94’teki burjuvazi destekli Jakoben iktidarı döneminde, on yedi bin kişi infaz edilmiştir. Burjuva demokrasisi, sosyalizm için gerekli koşulları sağlamış olsa da daha ileri bir aşamaya gitmek istememiş, sınıfsız bir toplum yarat(a)mamıştır.

Hem Sosyalizm’de hem de Komünizm’de (genel anlamı ile Marksist-Leninist sosyalizmde) ortaya çıkan artı değer, zenginliğin toplum tarafından eşit bir şekilde paylaşılması savunulur. Sosyalizm, Marx’tan önce de var olan bir ideolojidir. Her ikisi de sınıfsız bir toplum idealini kendi ideolojilerinde taşır. Fakat bu paylaşımın nasıl yapılacağı konusunda birbirlerinden ayrışır. Sosyalizmde bu planlı, örgütlü ve merkezi bir hükümet ile mümkündür; özgürlük ve demokrasi gibi kavramlar ile uyumludur. Bu amaçla vergiler daha adil bir gelir paylaşımı için aktif bir şekilde kullanılır. Günümüzde Sosyal Demokrasi

(Demokratik Sosyalizm olarak da ifade edilebilir) ile yönetilen ülkelerle örnek olarak İskandinav ülkeleri ve Kanada örnek olarak gösterilebilir. Bu ülkelerde sağlık, eğitim vb. birçok temel görev ücretsiz olarak kamu tarafında karşılanır. Ama bireysel mülkiyet hakkı ve mevcut siyasi düzen korunur.

Sosyalizmde kapitalist düzenden sosyalist düzene geçiş barışçıl bir şekilde gerçekleşir. Lenin ve Troçki ise daha radikal tutuma sahiptiler; öncelikle iktidarın ele geçirilmesi ve tasfiye edilmesi gerektiği düşüncesindedirler. Diğer bir ifadeyle, Leninist-Marksist ideoloji, sosyalizmin daha marjinal boyutudur. Bu ideolojiye göre hükümetler işçi ve burjuva kesimi arasındaki dengede tarafsız değildirler, koydukları yasalar ve yaptıkları düzenlemeler ile burjuvazinin çıkarlarını gözetirler; bu nedenle de hükümlere güvenmezler. Tüm üretim araçları toplumun ortak malıdır, bireysel özgürlükler pahasına daha eşit bir toplum ideali benimsenir. Komünizmde (Leninist-Marksist ideoloji) demokratik normlardan uzak bir tavır takınan ‘Proletarya Diktatörlük’ kavramı ön plandadır. İktisadi açıdan sosyalizmde fiyatların önemli bir kısmı hâlâ serbest piyasa tarafından belirlenirken, komünizmde hükümet tarafından belirlenir; bunun yanı sıra sosyalizmde fırsat eşitliği kavramı ön planda iken komünizmde üretilen çıktıların eşit bir şekilde dağıtımı konusu, daha ağır basmaktadır. Finansal sistemin rolü açısından ise sosyalizm daha denetlenebilir ve gözetim mekanizmasının ön planda olduğu bir sistemi benimserken, komünizmde finans sistemi ve bankalar devlet kontrolü altındadır, bütün krediler merkezi bir bankacılık sistemi üzerinden verilir.

Bu noktada İngiliz ünlü yazar George Orwell’ın her iki ideoloji arasındaki farkı eleştirdiği noktaları belirtmekte yarar bulunmaktadır. Orwell (gerçek adı: Eric Arthur Blair), demokratik bir sosyalist olarak bilinir. Sovyet tarzı Komünizmi şiddetle eleştirmenin, kişiyi daha az sosyalist yapmadığını savunmuştur. Nitekim kendisi bu durumu şu sözlerle ifade etmektedir: “1936’dan beri yazdığım her ciddi çalışma satırı, doğrudan veya dolaylı olarak totalitarizme karşı ve demokratik sosyalizm için yazılmıştır.” Özellikle, Hayvan Çiftliği (Animal Farm) isimli eseri ile dünya çapında ün kazanmış olan Orwell (1945), bu kitapta totaliter olarak nitelediği Rus Komünizmini sert bir şekilde imgeler üzerinden eleştirmiştir. Kitap, İngiltere ve Rusya ile birlikte Almanya’ya karşı savaştığı için İngiltere’de yazarın tüm çabalarına rağmen 1944 yılında yayınlanamamış olup ancak savaşın bitiminde 1945’te yayınlanmış ve çok büyük ses getirmiştir. İspanya İç Savaşı’na katılan Orwell, Komünistler’in solda olmak yerine sağda taraf tuttuğunu belirterek, bunun şaşırıcı olmadığını ifade etmiştir.

‘Hayvan Çiftliği’, ideallerini boşa çıkararak devrimler üzerine yazılmış bir alegorik ve distopik (her ne kadar ütopyadan hareket etmiş olsa da) anlatıma sahiptir ve bu eserinde Sovyet Rusya’yı, demokratik sosyalist ideallerin başarısızlığı olarak nitelendirmiştir. Eser, Marksist anlayışı odak noktası olarak belirleyen bir Komünist ideolojinin yaptığı devrim sonucunda bu anlayışı nasıl

çarpıttığını, sömürdüğünü ve Çarlık sonrası bir tür yeni diktatörlüğe dönüştürdüğünü eleştirel bir bakış açısıyla anlatmaktadır. Yazara göre, 1930 dönemindeki SSCB'nin Batı'daki marjinal sol siyasetin imrenerek baktığı 1917 koşullarındaki sosyalizm ile bir benzerliği kalmamıştır. Önemli olan da bunu Batı dünyasına anlatabilmektir. Bu kitabında Orwell, Bolşevikler'in iktidarı ile Komünizm'in, Marx'ı da hayal kırıklığına uğratacak bir şekilde sınıfsız bir toplum, işçi sınıfı iktidarı gibi ideallerin tam aksine, işçi ve köylülerin yine alt sınıfı oluşturduğu, seçkin bir bürokrasinin yönetimi elinde tuttuğunu göstermek istemiştir. Kitap, finalinde ise şu değerlendirme ile biter: “Bütün hayvanlar eşittir, ama bazı hayvanlar daha eşittir.” Kitabın özeti iki cümle ile ifade edilirse şu ifade muhtemelen yanlış olmayacaktır: İktidarın gücü ve hırsı, idealizme yenilmiştir. Komünizmin ve genel olarak sosyalizmin doğasında var olan tehlikeler nedeniyle SSCB'de yaşananlar, marjinal sol ideolojide hayal kırıklığı yaratmıştır.

Lenin, devrim için barışçıl mücadele yöntemlerinin katkısına inansa da büyük bir devrimin doğal bir şekilde gerçekleşmeyeceğine, bunun için silahlı mücadelenin de olması gerektiğine inanıyordu. Yine Lenin, sadece iki aylık ömre sahip 1871 Paris Komününden dersler çıkartarak, devrimin işçi sınıfına önderlik edecek öncü ve örgütlü bir proleter parti ile mümkün olabileceğini ve sürdürülebileceğini düşünüyordu. ‘Öncü Parti’ konusunda bu açıdan Marx ve Engels ile ayrılmaktadır Lenin. Marx ve Engels’e göre zaman içerisinde bazı işçi grupları veya partileri, belirli çıkar elde etmeleri sonucunda bir nevi ‘işçi aristokrasi’ sınıfına dönüşmekte ve mevcut bürokratik düzenin bir elementi olmaya başlamaktadır. Bu gruplar (örgütler) sonrasında, elde ettikleri maddi kazanımları koruma yoluna gitmekte ve devrimsel hedeflerden uzaklaşmaktadır. Nitekim Marx bu durumu ‘Komünist Manifesto’ eserinde şu sözlerle değerlendirir: “Proleterlerin bir sınıf olarak ve bunun sonunda da bir siyasi parti olarak örgütlenmeleri işçilerin kendi aralarındaki rekabet yüzünden sürekli tökezler.” (Marx ve Engels, 1848, s.48). İşçi sınıfının partileşmesi doğru bulmayan Marx, bununla birlikte örgütsel/parti kültüründen tamamen uzak biri değildi. Marx, ‘Uluslararası İşçi Birliği’nin 1864-1876 döneminde başkanlığını yapmıştır. Lenin ideolojisinde ise devrim, ancak işçi sınıfının (proletarya) öncü partisi ile mümkündür. Eğer çok partili bir siyasi sistem olur ise bu durumda işçi sınıfının temsil yeteneği gücünü kaybedecektir. Nitekim Lenin iktidarında bu sistem uygulanmış ve iktidar Menşevik vb. diğer sosyalist hareketler ile paylaşılmamıştır.

Marx 1948 yılında Brüksel’de Engels ile ‘Komünist Manifesto’yu yazdığında eserin dilinin oldukça sade olmasına özen göstermiştir ve kapitalizmi dönüştürmenin yolunu sınıf mücadelesinde görmüştür. Marx’a göre toplumların tarihi sınıf mücadeleleri ile doludur, diğer bir ifade ile ezen ve ezilen kesim sürekli olarak karşıt bir şekilde mücadele etmişlerdir. Feodal düzenin

yıkılmasıyla ortaya çıkan burjuva iktidarlarında da bu sınıf mücadelesi devam etmiştir. Marx, bu eserinde ilk kez burjuva düzeninde sınıflar arasındaki uçurumun daha belirgin bir şekilde iki büyük kampa ayrıldığını belirtir (Marx ve Engels, 1848, s. 37). Çünkü bu dönemde daha önce küçük-orta sınıf olarak sayılabilecek olan küçük sanayiciler, tüccar ve zanaatkarlar ve köylüler artık sınıfsal olarak erimiştir; bunlar artık proleter sınıfın birer mensubudurlar. Marx (1948) gerçek devrimcilerin sadece proletarya sınıfındaki işçiler olduğunu düşünür; tüccar, zanaatkar vb. orta sınıf zümrenin ise kendi çıkarlarını gelecekte sürdürmek üzere işçi sınıfı ile hareket eden 'lumpen proletarya' olarak kategorize eder (s. 49).

Lenin'in önderlik ettiği Komünizm ekolü her ne kadar, Marksist doktrini itici güç ve dayanak noktası olarak temel alsada Leninist bir perspektifin Marx ideolojisi ile benzer olmadığını savunan görüşler de mevcuttur. Komünist aslında sınıfsız topluma verilen isimdir. Bolşeviklere göre, eğer milletler arasındaki ayrımlara son verilirse, sosyal anlamda sınıflar arasındaki ayrımlar daha belirgin hale gelecektir ve bu durum dayanışma ruhunu canlandırarak örgütlenmeyi kolaylaştıracaktır. Nitekim 1936 yılında Stalin döneminde Anayasa'da ulusların kendi kaderlerini tayin hakkı verilmiştir.⁴ Lenin ve Marx arasındaki ayrımlardan biri ise mücadelenin şekli ile ilgilidir Marx (1948, s. 61). "işçi devriminde ilk adım proletaryayı hâkim sınıf durumuna yükseltmek, demokrasi savaşını kazanmaktır" diyerek devrim doğal koşullarda ve silahlı bir mücadele olmadan/kan dökülmeden gerçekleşeceğini düşünmektedir. Buna karşın Lenin, böyle radikal bir devrimin silahlı bir örgütlenme ve mücadele olmadan gerçekleşmesinin mümkün olmadığını inanmaktadır.

Komünist ekolün, Marksist ideolojiden farklı olduğuna dair eleştirilere geri dönülecek olur ise, Black'e (1957) göre, "Marx'ın doktrinleri belirli ideolojik ihtiyaçları karşıladıkları için değil, aynı zamanda Rusya'nın sorunlarının çözümüne yönelik genel ve basitleştirilmiş bir rehber sunuyor gördükleri için Rusya'da taraftar bulmuştur. Lenin için Marksizm içerikten öte bir dil ve ilham kaynağıydı." (s. 411). Black (1957) çalışmasına şu sözlerle devam eder: "Kelimeler ile anlam, öğretisi ve politika arasındaki uçurum, iktidar Lenin'den Stalin'e ve yeni nesil teknokratlara geçtiğinde daha da genişlemiştir... Rusya hiçbir zaman Marksist imaja yakın olmadı, yaşanan dönüşüm sonucu ortaya çıkan, Rus radikal geleneğinin mirasçıları tarafından modernize edilmiş olan 20. yüzyılın başlarındaki Rusya'dır. Bugün Komünizm olarak bilinen şey, basitçe Sovyet modernizasyon yönteminin adıdır." (s. 412). Bu noktada Black'in bıraktığı yerden devam etmek gerekir ise Marksizm'de yaygın kanaatin aksine özel mülkiyetinin kamulaştırılması söz konusu olmayıp üretim araçlarının

⁴ Çin Anayasası ise 1936 tarihli Rus Anayasası örnek alınarak hazırlanmış fakat ulusların kendi kaderini tayin hakkı ilkesini açıkça yasaklamıştır. Yine "Sovyet Anayasası resmî olarak 'federal bir sistem oluştururken', Çin Anayasası'nda devletin "çok uluslu üniter bir devlet" olduğu yazmaktadır" ("Marksizm-Leninizm", 2023)

mülkiyetinin kamulaştırılması, temel prensiplerden biri iken Rus Komünizminde özel mülkiyetin varlığına tamamen karşı çıkılmakta ve bu bireysel mülkiyetler toplumsallaştırılmaktadır. Bu bakımdan Marksizm'e göre daha marjinal bir ideoloji olarak Rus Komünizmini tanımlamak mümkündür.

4. Aydınlanma Felsefesi ve Neo-Liberalizmin Bolşevik Devrimi, Kolektivizm ve Sosyalizme Bakışı

Kapitalizmin, 18. yüzyılda aydınlanma düşüncesi, ulus devlet ve antik Yunan'dan sonra parlamenter sisteme dayalı demokrasi kavramlarıyla benzer zamanda ortaya çıkması tarihsel bir tesadüf değildir. Yine 15 ve 16. yy.'da Avrupa'da görülen bilimsel gelişmeler, bu kavramların ortaya çıkmasına doğrudan ve dolaylı olarak zemin hazırlamıştır. 17. ve 18. yüzyılda ortaya çıkan Aydınlanma felsefesinin en önemli kurucularıdır Descartes, Locke, Voltaire, Rousseau, Kant, Hume ve Montesquieu olup insanın özgürlüğünü, eşitliği ve adaleti savunan bir düşünce akımıdır. 1649 ve 1688 yıllarında İngiltere'de yaşanan devrimler⁵, ülkede mutlak monarşi karşısında anayasal monarşinin kurulması ile sonuçlanmıştır. Nitekim Aydınlanma çağı konusunda net bir tarih vermek çok mümkün olmasa da genel olarak başlangıç noktası olarak 17. yy.'ın ikinci yarısında yaşanan İngiliz devrimi milat olarak alınmaktadır. Yine 18. yy.'ın ikinci yarısında yaşanan Amerikan Devrimi ve Fransız Devrimi, bu düşünce akımının dünya genelinde yaygınlaştığının önemli bir göstergesidir. Almanya ise feodal yapıya sahip olması nedeniyle, ülkeye bu felsefi akım daha geç nüfuz etmiştir. Ülkede 1848 yılında⁶ 'Burjuva Devrimi' yaşanmış ve ulusal birliğini ancak 19. yüzyılda oluşturabilmiştir.⁷

Aydınlanma anlayışının insanlık tarihi açısından, özgür irade, yasalar önünde eşitlik, rasyonel düşünce ve gerek beşerî gerekse fen bilimlerinde ilerleme gibi olumlu katkıları var iken emperyalizm idealinin gelişiminde ve bu alandaki rekabette de etkisi bulunmaktadır. Aydınlanma çağına yönelik ilk eleştirileri bu çağda yaşamış olan E. Burke dile getirmiş ve Fransız İhtilalini ve rasyonalizmi şiddetle eleştirmiştir. Temellerini Kant'ın 'İdealizm' inden alan, Almanya'da ortaya çıkan 'Romantizm' akımı, Aydınlanma felsefesinin soyut niteliğini ve

⁵ Bu devrimlerde ünlü filozof Locke'un fikirlerinin teorik altyapısı süreci hızlandırmıştır. Locke, aynı zamanda klasik liberalizmin önde gelen temsilcilerindedir. Kendisi, insanoğlunun doğal haklara sahip bireyler olarak dünyaya geldiğinin; dolayısıyla bu hakların evrensel ve vazgeçilmez nitelikte olduğuna inanmaktadır. Özgürlük, eşitlik, mülk sahibi olma bu haklardan bazılarıdır. Bu yönüyle Locke, neo-liberal demokrasinin fikir babalarından biridir. Nitekim 18. yüzyılda kapitalizmin kurumsallaşması sürecinde liberalizm önemli bir rol oynayacaktır.

⁶ Aynı yıl Fransa'da da devrim yaşanmış ve Kral tahttan indirilerek 4 yıl sürecek olan II. Cumhuriyet dönemi başlamıştır. Yine aynı yıl Marx ve Engels tarafından 'Komünist Parti Manifestosu' yayınlanmıştır.

⁷ Aydınlanma döneminin Almanya ve Fransa, İngiltere gibi ülkelerde farklı şekillerde gerçekleşmiştir. Örneğin Almanya'da aydınlanma daha ziyade entelektüel ve akademik çevrelerde kendisine taraftar bulmuş iken Fransa'da bu daha ziyade burjuvazi sınıftan daha çok destek almıştır. Yine din konusunda Almanya Aydınlanmacıları daha ılımlı bir tutuma sahip iken Fransız Aydınlanmacıları din konusunda daha katı bir tutum içerisindeydiler.

insanları tek tipleştiren anlayışını eleştirmiş; bireysel farklılıklara önem veren, akıl yerine duygu ve sezgiye önem veren bir bakış açısı geliştirmişlerdir. Romantizm akımının önde gelen düşünürleri Goethe, Schiller, Schopenhauer, V. Hugo olup doğaya verdiği önem açısından Hegel de bu ekolden biri olarak düşünülebilir.

Aydınlanma döneminin özgün bir düşüncesi olan ‘milletlerin kendi kaderlerini tayin etme hakkı’ fikri aslında ‘halk egemenliği’ ilkesinin bir yansıması olup bu kavramın liberalizm ile yakın bir ilişkisi vardır. Kimi tarihçiler bunu 1688 yılındaki İngiliz Devrimi’ne dayandırmakta iseler de yaygın kanı bu kavramın Fransız İhtilali ile ortaya çıktığıdır. Liberalizm ve Marksizm’in her ikisinde de ulusların kendi geleceklerine kendilerinin karar vermek hakkı’ fikri ortak bir anlayış olarak kendini göstermektedir, hatta Bolşeviklerin iktidarı sonrası dönemde, Rusya’da ‘her milletin kendi kaderi üzerinde söz söyleyebilmesi’ hakkı bir ilke olarak anayasada kabul edilmiştir. Bununla birlikte bu iki ideolojinin ilgili kavrama bakışı birbirinden farklılık gösterir. Liberalizm bu olguya temel haklar üzerinden bireysel (örneğin çalışacağı işi seçebilme hakkı) ve içsel bir unsur olarak yaklaşır, buna karşın Marksizm ise bu olguyu dışsal bir unsur ve ulusal düzeyde değerlendirir. Diğer bir ifade ile liberaller, politik özgürlük ve seçme hakkı, temsili hükümet gibi haklar üzerinden bir değerlendirmede bulunurken, Marksistler bu kavramı ulusların dışsal, sömürgeci/emperyalist bir güce gereksinim duymadan ayrı bir devlet olarak kendini ortaya koyması şeklinde tanımlar. Bununla birlikte Marx ve Engels’in “İşçilerin vatani yoktur” sözü ise bireysel küçük milletlerin kendi vatanlarını kurmasından ziyade asıl önemli olanın daha geniş katılımlı, enternasyonalist bir emekçi topluluğu oluşturabilmek olduğunu ifade etmektedir.

Sander (2000) önceki satırlarda da ifade edildiği üzere milliyetçilik ve kapitalizmin tarihsel süreçteki eş anlı yükselişinin bir tesadüf olmadığını şu sözler ile ifade etmektedir: “1848 yılı şu olguyu açık bir biçimde gözler önüne serdi: Bilinçli toplumların kendi geleceklerini kendilerinin saptaması anlamındaki ulusçuluk, Avrupa sahnesindeki en etkili güçtür. Ayrıca, ulusçuluk bu yönüyle liberalizmin mantıksal bir sonucu olmuş, onunla at başı beraber gitmiştir.” (s. 198). Fakat 19. yy.’ın son dönemlerinde Avrupa’da milliyetçilik anlayışının etnik kökeni referans almasıyla beraber milletlerin doğuştan sahip olduğu hakları, sınır tanımadan elde etme anlayışı milliyetçiliğin sömürgecilik ve emperyalizme doğru yönelmesinde etkin bir faktör olmuştur. 18. yy.’da başlayan Sanayi Devrimi sonrasında biriken sermaye, kârlılığını sürdürmek için 19.yy’a geldiğinde emperyalist ideolojinin Avrupa ve Amerika kıtalarından dünyanın geneline doğru yayılmasına neden olmuştur.

Milliyetçilik akımı, liberal düşünce ve sosyalist ideolojinin ana çıkış noktasının Fransız İhtilali olduğunu söylemek yanlış olmaz. Sander (2000), “Nasıl liberaller özgürlük düşüncesine, demokratlar eşitlik ülküsüne önem

vermişlerse, sosyalistler de başlangıçta kardeşlik ilkesine bağlanmışlardır” sözleri ile Fransız İhtilali’nin oluşturmaya çalıştığı değerler sistemine atıf yapmaktadır. Bununla birlikte sosyalizm henüz 18. yy.’da yazarın da ifade ettiği üzere liberal ideoloji ve milliyetçilik akımları kadar kendisine güçlü bir destek/taftar bulamamıştır. Ekonomik liberalizm, sosyalizm ile uzlaşması mümkün olmayan keskin çizgilerle ayrılmakta olsalar da siyasal liberalizm ile sosyalizmin, ilginç bir ortak çıkış noktası bulunmaktadır. Her iki ideolojide de ‘milletlerin kendi kaderini tayin hakkı’ ilkesi bulunmaktadır. Nitekim bu hak, Rus Komünizminin anayasasına ilke olarak dahi konulmuştur. Fakat bu kavram (kendi kaderini tayin hakkı) Fransız İhtilali ile ortaya çıkmış ve kaynağını ilk olarak liberalizmden almıştır.

Bolşevik Devrimi’nin gerçekleştiği yıllarda yaşamış olan Nobel ödüllü ünlü liberal iktisatçı Hayek, ekonominin tamamen kontrol edildiği bir sistemde sosyal ve politik özgürlüğün olmayacağına inanan bir akademisyendir. Kendisi, piyasa serbestisinin (özgürlüğünün) bireysel özgürlükleri de beraberinde getireceğini savunan neo-liberal gelenekte yer almaktadır. Neo-liberal ideoloji, paradoksal bir şekilde bir taraftan özel sektör dinamiklerinin kamunun etkin olmadığı bir piyasa sisteminde daha iyi şekilde çalışacağını savunmakta buna karşın aynı zamanda bu ideolojinin önemle üzerinde durduğu monopolleşme tehdidi (Lenin’in yeni tip emperyalizm olarak tanımladığı) karşısında rekabet edebilmenin mümkün olabilmesi için de devletin piyasanın işleyişine müdahil olmasını talep etmektedir. Hayek, Komünist ve sosyalist eğilimlerin karşısında aktif bir mücadele göstermiş olup bu kapsamda bir diğer ünlü iktisatçı M. Friedman ile, üst satırlarda da yer verildiği üzere 1947 yılında neo-liberal bir düşünce kuruluşu olan ‘Mont Pelerin Cemiyeti’ni kurmuştur. Üyeleri arasında ekonomistlerin, iş adamlarının, politikacı ve entelektüellerin olduğu bu toplulukta, K. Popper, L. Misses, Stigler gibi isimler de yer almışlardır. Neo-liberallere göre, Bolşevikler’in uygulamış oldukları merkezi planlama ve buna göre oluşturmuş olan tahsis, rasyonel değildir. Özel mülkiyetin olmadığı bir yerde bireylerin tasarruf yapma motivasyonunun ortadan kalkacağını düşünen bu grup üyeleri, serbest fiyat mekanizmasının olmadığı bir piyasada gerçek kârı ve zararı hesaplamının mümkün olmadığı düşüncesindedirler.

Hayek (1960a), “asıl kötülük sınırsız hükümettir ve hiç kimse sınırsız güce sahip olmaya yetkili değildir” sözleri ile komünizm ve sosyalizmi kararlı bir şekilde eleştirmiş ve bu tür bir devrimin iktidarı halk ile paylaşmayacağını eserinde belirtmiştir. Bu sözleri ile Hayek ve genel olarak liberaller, sosyalizm ve komünizmde olduğu gibi bir sınırsız hükümetin sadece iktidarı elinde tutanlara çıkar sağlayacağını düşünmektedir. Bu noktada 18. ve 19. yy.’da yaşamış Alman şair ve filozof Hölderlin de benzer düşünceler ile şu satırları yazmıştır: “Devleti cehennem haline getiren şey, insanların onu cennet haline getirmeye çalışmasıdır.”

Hayek'e göre Bolşevik hükümetinin yaptığı gibi merkezi olarak yapılan iktisadi planlamalar, bireylerin özgürlük ve ihtiyaçlarını sınırlar, iktisadi özgürlüğün olmadığı yerde başka özgürlük türleri de mümkün değildir. Bir diğer eserinde, bireysel özgürlüğü garanti altına olan şeyin, ekonomik ve politik güçlerin birbirinde ayrılması olduğunu belirtmektedir (Hayek, 1944 s.188). Hayek (1944), faşizm ve komünizmin sanılanın aksine birbirine iki zıt kutup olmadığı; aynı totalitarizmin iki yüzünü temsil ettiği düşüncesindedir. Her iki ideolojinin de 'siyaseti, iktisada hâkim kılmak' amacıyla olduklarını belirtir. Drucker'ın bu konudaki sözüne atıfta bulunan yazar, Drucker'ın komünizm ile Faşizm arasındaki benzerliklere dikkat çektiği ve faşizmi, "komünizmin sadece bir hayâlden ibaret olduğu anlaşıldıktan sonra varılan bir safha" olarak tanımladığı sözüne eserinde yer verir (Hayek, 1944, s. 45).

Hayek (1944), sosyalizmi "insanlığın Rönesans devrinden beri kurmakta olduğu ve her şeyden önce bireyci olan bir medeniyeti temelinden yıkmayı kendine amaç edinen başlıca hareket" olarak tanımlar. Fransız İhtilâli'nin liberalizmine karşı bir tepki olarak ortaya çıkmış olan sosyalizm, kendisini geniş halk kitlelerine özgürlük ideali şeklinde kabul ettirebildiğine dikkat çeken yazar, demokrasinin, sosyalizm ile uzlaştırılmayacağını vurgular (Hayek, 1944, s. 40-41). Bu eserinde Rus Komünizminin merkezi planlamacı iktisadi sistemi karşısında, katı bir şekilde "bırakınız yapsınlar" ilkesine bağlı kalan kişileri de eleştirerek bunu şu sözleri ile dile getirir: "Liberalizm, bireylerin doğal bir düzen içinde kalarak çaba göstermelerini sağlayan 'rekabet' kuvvetlerinden mümkün olduğunca iyi bir şekilde yararlanmasını ister; yoksa her şeyin olduğu gibi bırakılmasını istemez. Merkezi planlanma ile rekabetin tam olmadıkları takdirde olumsuz sonuçlar vereceğini düşünen yazar temelde bu iki yoldan birinin seçilmesi gerektiğini ifade ederken bu iki kavramı kısmen de olsa uzlaştırılabilmesinin yolunun ise rekabeti kaldırmaktan değil, rekabeti gerçekleştirme üzere planlar yapmaktan geçtiğini ifade eder (Hayek, 1944, s. 61).

"Büyük seri üretimlerin verimi arttırarak rekabeti ortadan kaldıracığı düşüncesi eğer gerçek olsaydı Lenin'in de 'yeni emperyalizm' olarak tanımladığı tekelleşmenin ilk olarak sanayide ilk gelişen İngiltere gibi ülkelerde görülmesi gerektiğini" ifade eden Hayek, buna karşın bu monopolleşmenin tam tersine, ilk olarak yeni sanayileşen ülkelerden ABD ve Almanya'da görüldüğüne dikkat çekmiştir. Nitekim Almanya'da 1878'den itibaren (İngiltere'de tekelleşmenin başlamasından 50 yıl önce) doğrudan devletin de desteği ile tekelleşmenin ortaya çıktığını belirten ünlü iktisatçı bu durumu ülkedeki merkezi planlama ve sanayi örgütlenmesi ile ilişkilendirmektedir (Hayek, 1944, s. 66-67). Görüldüğü üzere Hayek, Almanya'da tekelleşmenin bilinçli bir siyaset olarak iktidar tarafından uygulandığını düşünmekte ve rekabetin ortadan kaldırılmasının planlamacılık adı verilen nihai hedef/ülkü adına yapıldığı kanaatindedir. Yine, Hayek (1944) bir milleti refahının ya da bir bireyin mutluluğunun tek bir gaye şeklinde

belirlenemeyeceğini, bir insanın mutluluğunun sonsuz sayıdaki kombinasyonlara göre şekillenebileceğini ifade ederek ortak bir planlama programında, insanların gönüllü bir mutabakatının mümkün olamayacağı düşüncesindedir. Nitekim bu konudaki şu sözleri bakış açısını net bir şekilde yansıtmaktadır: “Planlamacılık öyle bir durum yaratır ki, bizi alışık olduğumuzdan çok daha fazla hususlarda uzlaşıp anlaşmaya mecbur eder. En ufak bir şey yapabilmemiz için, bütün noktalarda anlaşmaya varmamız gerekir.” (s. 81-87). Yazara göre, parlamentolarına iktisadi plan yapmaları konusunda yetki vermiş bile olsa ortak bir plan konusunda uzlaşmak mümkün değildir; bu uzlaşının olmadığını gören halk, sonunda bu talebinden vazgeçecektir. Bu açmazın farkında olan sosyalistler, bu planlama yetkisini politikacılardan alıp uzmanlara devretmişlerdir.

Gelir dağılımda eşitlik sistemi üzerine kurulan bir idealin, hukukun egemenliği ilkesi ile çatışmak durumunda kalacağını düşünen Hayek (1944), “kanun karşısındaki hukukî eşitlik ile, insanlar arasında maddî bir eşitlik yaratmak yolunda, hükümetin sarf edeceği her türlü gayret, birbirine zıt, hatta telifi imkânsız şeylerdir” diyerek birbirinden farklı kişileri aynı sonuca ulaştırmak için farklı muamelelere tabii tutmanın yanlışlığına vurgu yapar (s. 108). Bu noktada üst satırlarda da ifade edildiği üzere “bırakınız yapınlar” şeklindeki salt ilkeye karşı çıkan Hayek (1944), liberalizmin devleti hareketsizliğe ittiği şeklindeki bakış açısının hatalı olduğunu ifade ederek, önemli noktanın bireylerin ve kurumların devletin hareket alanı hakkında öngöründe bulunabilmesi ve önceden bilgilendirilmesi olduğunu vurgulamıştır. Komünizm gibi planlamacı devletler, işte önceden belirlenmiş bu yasal ilkelerin olmaması nedeniyle hükümetin icraatları, bir şekilde kanuna uydurularak yasal altyapının kolaylıkla hazırlanabileceğini düşünen Hayek (1944) hukukun egemenliği ilkesini şu şekilde tanımlar: “Hukukun hâkimiyeti kaidesi, her şeyin kanunla tanzim edilmiş olması demek değil; devletin zorlayıcı iktidarını, ancak kanunla tanzim edilmiş olan hâllerde ve önceden tamamıyla bilinmesi kabul olacak tarzda kullanması demektir.”

Merkezi planlamayı “ekonomik konuların bireyler yerine iktidar tarafından halledilmesi” olarak tanımlayan Hayek (1944) böyle bir sistemde “bireylerin artık hangi ihtiyaçların önemsiz, hangilerinin önemli olduğunu bizzat kararlaştırmak imkânına dahi sahip olamayacağını” belirtir. Bireyin seçme özgürlüğünün elinden alınan bu sistemde “İktisadî sistemi idare eden bir otorite, ortaya çıkabilecek olan tekelleşmenin en kuvvetlisidir.” Kişinin meslek seçme hürriyetinin elinden alınması da yine tekelleşmenin ve kolektivizmin bir başka örneğidir. Ekonomik güvenlik için merkezi planlamaya ve sosyalizme kendini yakın hissedenleri eleştiren Hayek (1944) için “özgürlüğün bir bedeli vardır ve

bireyler olarak özgürlüğümüzü koruyabilmemiz için maddî fedakârlıkta bulunmamız kaçınılmazdır.”⁸

Sosyalizmi, teorik düzlemde enternasyonalist, Almanya ve Rusya örneklerinde olduğu üzere pratikte ise son derece nasyonalist olduğu düşünen Hayek, bu görüşlerini şu cümleleri ile net bir şekilde açıklar: “Sosyalist, mevcut sermaye kaynaklarının dünya halkları arasında eşit bölümünü samimî olarak acaba ister mi? Bildiğimiz kadarıyla, sosyalistlerin hemen hemen hepsi sermayeyi tüm insanlığa değil, millete ait bir kaynak olarak algıladılar” (Hayek, 1944, s. 184). “Sosyalist planlamacıların nasyonalist ve emperyalist eğilimleri genellikle bilinenden daha güçlü ve yaygındır” sözü Hayek’in kendisine ait olup gerçekten de Almanya’da Hitler, Sovyet Rusya’da Stalin döneminde bu ülkelerin emperyalist hedefleri net bir şekilde görülmüştür.

Hayek, “sosyalizmin hiçbir zaman ve hiçbir yerde ilk başta bir işçi sınıfı hareketi olmadığını” ifade etmiş ve O’na göre sosyalist entelektüeller, bu sistemin işçi sınıflarının kendi istekleri olduğuna inandırmak için yoğun çaba harcamışlardır. Bu noktada liberal aydınlara da bir öz eleştiri getirmekte olup Rus aydınlarının siyaseti etkileyebilme becerisini şuna bağlamaktadır: “Liberallere göre sosyalistlerin en zeki üyelerinin daha büyük bir kısmı, kamuoyunda belirleyici bir etki yaratmak için kendilerini bu davaya adamaktadırlar” (Hayek, 1949, s. 427). Bu eleştiriden hareketle Hayek, Leninist-Marksist ideolojiye karşı rasyonalist bir liberalizm yerine ‘liberal radikalizmi’ savunmuş ve Bolşevik Devrimi’ni getiren başarının ‘ütopik olma cesareti’ olduğunu vurgulamıştır.

Bolşevik Devrimi ile yaygınlaşmakta olan sosyalist ideolojilere karşı ise şu sözleri ümidinin kırılmadığının bir göstergesidir: “Liberalizmin en büyük işareti olan fikirlerin gücüne olan inancımızı yeniden kazanabilirsek, bu savaş kaybedilmeyecektir.” (Hayek, 1949, s. 433). Bir diğer eserinde Hayek (1960a) “bir liberalin sorması gereken, her şeyden önce ne kadar hızlı ya da ne kadar ilerlememiz gerektiği değil, nereye gitmemiz gerektiğidir” diyerek liberalizmin bir dönüm noktasında olduğu bir evreden söz etmekte ve bu liberal ideolojinin yerinde saymaktan ziyade başka herhangi bir yere gitmek istememesini eleştirmektedir. Hayek (1960a), bu noktada Bolşevik Devrimi sonrası popülerliğini daha fazla arttıran sosyalist ideoloji karşısında liberalizmin de muhafazakârlıktan kendisini ayırması gerektiğini düşünmekte; böylece kendi varoluşunu daha sağlam bir şekilde sürdüreceğine inanmaktadır. Nitekim “dünyanın birçok yerinde en acil olarak ihtiyaç duyulan şeyin, özgür büyümenin önündeki engellerin tamamen ortadan kaldırılması olduğunu” ifade ederek liberallik ile muhafazakârlık arasına belirgin bir çizgi çekmektedir. Bu eleştirilerini dile getirdiği eserinin adının “Ben Neden Muhafazakâr Değilim”

⁸ Benjamin Franklin’in de bu konuda benzer bir sözü vardır: “Geçici bir güvenlik uğruna temel özgürlüğünü feda eden insanlar ne özgürlüğe ne de güvenliğe layıktırlar.”

olması, tarafını net bir şekilde belirlemesi açısından önemli olup, aynı zamanda sosyalizm karşısında liberal geleneğin daha doğru ve güçlü pozisyon almasına verdiği önemin de bir göstergesidir.

Aslında muhafazakârlık ve liberalizmin birlikte başarılı bir şekilde yol aldıkları örnekler de bulunmaktadır. Sander (2000) bu noktada Almanya'yı buna örnek olarak vermektedir; bu ülkede bir taraftan Fransız İhtilali'nin getirmeye çalıştığı evrensel bir Avrupa devleti fikrinden korunma çabası (ki bunu muhafazakârlık olarak tanımlamak mümkündür) varken diğer taraftan aynı topraklarda liberalizmin temsil ettiği değerler olan demokratik kurumlar, ulusların kendi kaderini tayin hakkı ve özgürlük fikirleri, birbirleri ile çatışmadan hatta birbirlerinden beslenerek varlıklarını sürdürebilmişlerdir.

Liberalin konumlandırmasını değişime açık ve cesaret, güvene dayalı bir pozisyon olarak değerlendiren Hayek (1960b), liberallere “nereye gideceğini kestiremeseniz bile yolunuza devam edin” şeklinde tavsiyede bulunmaktadır. Muhafazakârlık konumundan kendisini ayıran Hayek, bu iki ideoloji arasında bazı ortak benzerliklere de dikkat çeker. Yazara göre sosyalistler gibi muhafazakârların da hükümet güçlerinin nasıl sınırlandırılması gerektiğine daha az kafa yordüğünü ve her iki ideolojinin de kendini diğer insanlar üzerinde sahip olduğu değeri zorlamaya yetkili olarak gördüğünü belirtmektedir. Yine Hayek'in bakış açısına göre liberaller, ahlaki ve dini değerleri, muhafazakâr ve sosyalistlerden farklı olarak bir zorlama nesnesi olarak kullanmazlar. Bununla birlikte kendisi Fransız rasyonalizminden farklı olarak gerçek liberalizmin din ile ilgili herhangi bir çelişkisi olmadığını da ifade etmektedir. Söz konusu ortak yaklaşım farkının yanı sıra muhafazakâr ve sosyalistlerin sanayi, tarım ve ticarete daha korumacı bir tutum aldıklarını düşünen yazar, serbest rekabeti önemsizleştirme çabalarında muhafazakârların sosyalistlerle benzer bir eğilim taşıdığını ifade etmektedir.

5. Tartışma ve Sonuç

Lenin, emperyalizmi, ‘kapitalizmin en üst aşaması’ olarak tanımlar. Marx ise toprak kazanımına ve imparatorluk fikri üzerine dayalı klasik emperyalizmin burjuva devrimi ile son bulduğunu belirtir fakat burjuva düzeninin de ‘yeni emperyalist’ bir düzeni inşa ettiğini işaret eder. Marx “burjuva düzeninde çalışanlar kazanmazken, kazananlar çalışmamaktadırlar” diyerek bu sistemi sert bir dille eleştirir. Lenin ise yeni emperyalizmi mali çıkarların ve yatırım çıkarlarının ticari çıkarlara egemen olduğu bir tür olarak tasvir ederek bu yönüyle büyük tek bir imparatorluk arzunu içeren klasik emperyalizmden ayırır. Yeni kapitalizm ise üretimin yoğunlaşması, bunun sonucu olarak tekellerin oluşumu ve sanayi ile bankaların karmaşık bir şekilde iç içe kaynaşması ile oluşmaktadır. Nitekim 19. yy.’ın son çeyreği ile 20. yy.’ın ilk yarısını kapsayan bu süreç, finansal sektör üzerinden betimlenen ‘centilmen kapitalizm’ kavramı ile de adlandırılmıştır.

Kapitalizm, emperyalizmin temelini oluşturan ideoloji ile kimi zaman açık kimi zaman ise örtük hedeflerle mutabakat içindedir. Diğer bir ifadeyle, kapitalizm kavramı sömürgeci ülkelerin pazarlarını genişletme ve kaynaklara erişim arzusu ile yakın ilişkilidir. Emperyalizm ise kapitalist büyümeyi desteklemek için gerekli olan yeni pazarlara ve kaynaklara erişimde kullanılan bir strateji ve politikadır. Tarih farklı dönemlerinde kapitalist güçler sıklıkla emperyalizmi, sömürge halklarının kaynaklarını ve emeğini sömürmek için kullanmışlardır. Bu durum, ekonomik ve siyasi hakimiyete neden olmuştur. 15. yy.’dan itibaren 20. yy.’ın ilk yarısına kadar devam eden bu süreç her ne kadar tamamlanmış olsa da gerek kültürel gerekse siyasal ve iktisadi alanda etkileri hala devam etmektedir. Kapitalizm, yaşadığı birçok krize rağmen yaşamını sürdürmektedir, bunu tam olarak nasıl başarabildiği ise kısmen gizemini korumakta olup kurduğu görünmez imparatorlukların bazı yansımaları ise, dikkatle bakıldığında fark edilebilmektedir. II. Dünya Savaşı’nın hemen ardından oluşturulan IMF, Dünya Bankası gibi kuruluşlar, 1948’de oluşturulan Ticaret ve Gümrük Tarifeleri Genel Anlaşması (GATT) ile yakın dönemde 1995 yılında kurulan Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) gibi uluslararası kuruluşlar bu misyonu gerçekleştirmede önemli role sahiptir. Bunlara Davos Zirvesi, Mont Pelerin Topluluğu, Frasier Enstitüsü gibi oluşumları da eklemek mümkündür. Finansal sektörde karşılıklı bağımlılık yaratan ‘yeni tip emperyalizm’ politikaları sayesinde ABD ve İngiltere gibi ülkeler ‘görünmez imparatorluklarını’ sürdürmeye devam etmiştir. Çünkü mali yönden yaratılan bir bağımlılık, ülkeler siyasal olarak bağımsız olsalar bile borç alan ülkeyi boyunduruk altına iter. Bu bağlamda Hilferding’in ünlü sözünü burada tekrar hatırlamakta yarar vardır: “Mali sermaye özgürlük değil, egemenlik ister”.

Ülkelerin milli kimlik ve kültürel değerlerini baskı altına alan sömürgecilik, ülkelerde karşıt bir tepki olarak milliyetçi ve ulus devlet söylemlerin gelişimine neden olmuştur. İktisadi bir sistem olan kapitalizm ile ağırlıklı olarak siyasal bir felsefi temele dayanan liberalizm arasında birçok ortak nokta bulunmaktadır; liberalizm bireysel özgürlükleri korumak için kapitalist ekonomileri destekler. Liberalizmde var olan demokrasi, aynı zamanda sosyalizmin de o eşikten içeri girmesini temin etmiştir. Demokrasi, klasik liberalizmin temel ilkelerinden biri olsa da kapitalizmin aynı zamanda rekabeti ve maksimum çıkarı ön plana alan bir kavram olduğu göz önüne alındığında, şiddete varan bir rekabet yarışının ve sömürgeci (emperyal) düşüncenin demokratik ilkelerle bir tezat oluşturduğunu da göz ardı etmemek gerekir. Bu bağlamda geçmiş tecrübelerden ders çıkarılarak, kendi etik kodlarına sahip bir liberal çatı yaratılabilir ise, emperyalist hedeflerden kendini arındırmış ve evcilleştirilmiş bir kapitalizm mümkün olabilecektir. Bu durum, sürdürülebilir bir kapitalizminin gerçekleşmesinin de önündeki engelleri ortadan kaldıracaktır.

İlginçtir ki, demokrasi, eşitlik, özgürlük gibi idealleri barındıran Fransız devrimine giden yol, Fransa'da kralın emperyalizm yarışında İngiltere karşısında hezimete uğraması ve yaptığı savaşlar neticesinde Kuzey Amerika ve Hindistan gibi önemli sömürgeleri kaybetmesi ile başlamıştır. Benzer durum Rus devrimi için de geçerli olup Rusya'nın I. Dünya Savaşı'na girmesi, ülkede Bolşevikler'in iktidara geçmesini sağlayacak koşulları yaratmıştır. Her ne kadar Fransız İhtilali, büyük bir siyasi zihniyet dönüşümünü beraberinde getirmiş olsa da emperyalist emeller bakımından büyük ve hızlı bir ekonomik zihniyet devrimi yaşanmamıştır. Nitekim 18 ve 19. yy.'da eski ve yeni emperyalizm (monopoller ve yabancı sermaye akımı) bir süre beraber ilerlemiş ve sonrasında 20. yy.'ın ikinci yarısında yerini neredeyse tamamen yeni emperyalizme bırakmıştır.

Lenin, Marksizm'i 19. yy.'da Alman felsefesi, İngiliz politik ekonomisi ve Fransız sosyalizminin uyumlu bir birleşimi olarak nitelendirir. O'na göre Marksizm hem sosyal, iktisadi ve siyasal alanda tahliller yapmanın hem de bu analizleri kolektif bir eyleme dönüştürmenin araçlarını sunmuştur. Marksist öğretide kapitalizm, varlığını sürdürebilmek için kendi içinde gedikler açmak pahasına sürekli devinim içinde olmak zorundadır. Nitekim klasik emperyalist (imparatorluk) ülkü, bir süre sonra kendi sonunu hazırlayacak olan yeni bir emperyalist anlayışın oluşumuna zemin hazırlamıştır. Yine, her ne kadar serbest rekabet, kapitalist ideolojinin bir gereği olarak ortaya çıkmış olsa da bu rekabet sonrası düşen kârlılık nedeniyle tekeller görülmeye başlanmış ve kâr baskısı firmaları, serbest rekabetin tam karşısında bir pozisyon almaya itmiştir. Her ne kadar Lenin, Marksist öğretiyi Bolşevik Devrim'in ve komünizmin temel ana dinamiği olduğunu ifade etse de Rusya'da uygulan Leninist ideolojinin, Marksizm ile tam olarak örtüşüğünü söylemek pek mümkün değildir. Nitekim İngiliz yazar George Orwell'in ünlü eseri 'Hayvan Çiftliği'nde (Animal Farm), Marksist anlayışı dayanak noktası olarak belirleyen bir Komünist ideolojinin, yaptığı devrim sonucunda bu anlayışı nasıl çarpıttığı, sömürdüğü ve Çarlık sonrası bir tür yeni diktatörlüğe dönüştürdüğü anlatılmaktadır.

Emperyalizmin tetikleyicisi kapitalist rekabet, tarihsel süreçte şekil değiştirirse de farklı kombinasyonlarda (firmalarda tekelleşme, sermaye piyasaları, uluslararası kurumsal örgütler ve düşünce kuruluşları vb.) ülkeler arasında ve başta kontrollü kapitalizmin uygulandığı Çin, Hindistan ve Endonezya olmak üzere ülke içinde devam etmektedir. Fransız İhtilali'nin dinamizmi ile Marx'ın örgütlenme modelinin bileşimi olan Rus Devrimi, çıkardığı dersleri ve edindiği tarihsel deneyimleri göz ardı ederek, Sovyet Rusya'da iktidarın gücü ve hırsına yenilmiş; devrimin ateşleyicisi olan idealizm, gerçekliğe ve pratiğe dökülemediği. Benzer şekilde kapitalist ülkelerin gelişmekte olan ve az gelişmiş ülkelere reçete olarak sundukları ve kendilerini yakalamaları için bir fırsat penceresi olarak tanımladıkları, özellikle 1980 sonrasında dünya genelinde yaygınlaşan neo-liberal iktisat politikaları Arjantin, Brezilya, Kolombiya gibi

birkaç ülke dışında ülke içi gelir eşitsizliklerini genel olarak iyileştirmemiş hatta birçok ülkede gelir dağılımını bozmuştur.

Sonuç olarak, hem modern emperyalist unsurları bünyesinde barındıran liberalizmde hem de sosyalizmde iktisadi ve siyasal açıdan ortaya konulan teorilerin pratik hayatta karşılığı arzu edilen düzeyde/yeterince gerçekleşmemiştir. Sermaye artık dünyaya daha fazla yayılmış durumdadır, tarihsel süreçte bu anlamıyla da burada bir kazanım elde edilmiştir ama ülke içinde sermaye sahipleri (modern emperyalistler) artık eskisinden daha güçlü, gelir dağılımı ise daha bozuk bir görüntüye sahiptir. G. Orwell'ın 'Hayvan Çiftliği' kitabına atıfla, geniş anlamıyla uygarlık dar anlamda ise insanlık tarihi açısından yenilgiyi alegorik biçimde en iyi anlatan sihirli cümle ise belki de şudur: "Bütün insanlar eşittir, ama bazı insanlar daha eşittir."

Çıkar Çatışması: Yazar tarafından çıkar çatışması beyan edilmemiştir.

Destek ve Teşekkür: Yazar tarafından destek ve teşekkür beyan edilmemiştir.

Etik ve Bilimsel İlkeler Sorumluluk Beyanı

Bu çalışmanın tüm hazırlanma süreçlerinde etik kurallara ve bilimsel atıf gösterme ilkelerine riayet edildiğini yazar(lar) beyan eder. Aksi bir durumun tespiti halinde Ege Üniversitesi Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi'nin hiçbir sorumluluğu olmayıp, tüm sorumluluk makale yazarlarına aittir.

KAYNAKÇA

- Black, C. (1957). Marxism, Leninism, and Soviet Communism. *World Politics*, 9(3). 401-412. doi:10.2307/2008921
- Brenner, R. (2006). What is, and What is Not, Imperialism?. *Historical Materialism*, 14(4). 79-105.
- Cain, P. J., & Hopkins, A. G. (1987). Gentlemanly Capitalism and British Expansion Overseas II: New Imperialism, 1850-1945. *Economic History Review*, 1-26.
- Grullon, G., Larkin, Y. & Michaely, R. (2019). Are US Industries Becoming More Concentrated? *Review of Finance*, 23(4). 697-743.
- Gudova, I. (2018). The Concept of 'Imperialism': The History of the Development. *International E-Journal of Advances in Social Sciences*, 4(11). 489-495.
- Derrida, J. (1974). *Of Grammatology* (G. Spivak, Trans.). The Johns Hopkins University
- Gwartney, J., Lawson, R., Hall, J., & Murphy, R. (2022). Economic Freedom of the World. *The Frasier Institute Annual Report-22*.

- <https://www.fraserinstitute.org/economic-freedom/dataset>. Erişim tarihi:04.03.2023
- Harvey, D. (2005). *The New Imperialism*. Oxford University.
- Hayek, F. A. (1949). The Intellectuals and Socialism. *The University of Chicago Law Review*, 16(3). 417-433.
- Hayek, F. A. (1960a). The Constitution of Liberty. Excerpted from page 517–533. The Constitution of Liberty. https://press.uchicago.edu/books/excerpt/2011/hayek_constitution.html. Erişim tarihi: 27.11.2022.
- Hayek, F. A. (1960b). Why I am not a Conservative. Centre for Independent Studies. <https://www.cis.org.au/publication/why-i-am-not-a-conservative/>. Son erişim tarihi: 02.12.2022.
- Hayek, F. A. (2014). *Kölelik Yolu* (5. Bs.). (T. Feyzioğlu, Y. Arsan, A.Yayla, Çev.). Liberte. (Orijinal çalışma basım tarihi 1916).
- Hobson, J.A.(1902). *Imperialism: A Study*, James Nisbet, London <https://archive.org/details/imperialismastu00goog/page/n16/mode/2up>. Erişim tarihi: 06.06.2023.
- International Labor Organization- ILO (2020). https://www.ilo.org/ankara/news/WCMS_734873/lang--tr/index.htm. Erişim tarihi: 25.01.2023.
- International Monetary Fund - IMF (2021). Net International Investment Positions. <https://data.imf.org/regular.aspx?key=62805745>. Erişim tarihi: 19.02.2023.
- Jordà, Ò., Knoll, K., Kuvshinov, D., Schularick, M., & Taylor, A. M. (2019). The Rate of Return on Everything, 1870–2015. *The Quarterly Journal of Economics*, 134(3). 1225-1298.
- Lenin, V.İ (2014). *Emperyalizm: Kapitalizmin En Yüksek Aşaması* (C. Süreyya, Çev.). Sol. (Orijinal çalışma basım tarihi 1916). ISBN 978-975-7399-14-8
- Marx, K. (1894). *Capital Volume III: The Process of Capitalist Production as a Whole*. International Publishers. Erişim Tarihi: 20.12.2022. <https://www.marxists.org/archive/marx/works/1894-c3/ch27.htm>
- Marx, K., & Engels, F. (2014). *Komünist Manifesto* (2. Bs.). (N. Satlıgan, Çev.). Yordam Kitap. (Orijinal çalışma basım tarihi 1848)
- Marksizm-Leninizm (2023, Şubat 8). Wikipedia içinde. <https://tr.wikipedia.org/wiki/Marksizm-Leninizm>.
- Nordhaus, W. D., Kaldor, N., Greenspan, A., & Brainard, W. (1974). The Falling Share of Profits. *Brookings Papers on Economic Activity*, (1). 169-217.
- Orwell, G. (2012). *Hayvan Çiftliği*. (C. Üstel, Çev.). Can Yayınları. (Orijinal çalışma basım tarihi 1945)
- Piketty, T. (2018). *Yirmi Birinci Yüzyılda Kapital*. (H. Koçak, Çev.). Türkiye İş Bankası Kültür. (Orijinal çalışma basım tarihi 2013).
- Rogov I.I. (2010). Empire and Imperialism: A History of Concepts and the Modern World. *Terra Economicus*, 8 (3). 260-267.
- Sander, O. (2012). *Siyasi tarih: İlkçağlardan 1918'e* (23. Bs.). İmge. (Orijinal çalışma basım tarihi 2000).

- Smith, A. (2006). *Milletlerin Zenginliği*, (H. Derim, Çev.). Türkiye İş Bankası Kültür. (Orijinal çalışma basım tarihi 1776)
- Statista (2020). Total Assets of Banks in the European Union. <https://www.statista.com/statistics/1124813/europe-bank-total-assets-by-country/>. Son erişim tarihi: 09.12.2022
- The Global Economy (2018). Bank Assets, Percent of GDP, 2017. https://www.theglobaleconomy.com/rankings/bank_assets_GDP/. Son erişim tarihi: 09.12.2022